

A vintage teddy bear with a red ribbon, sitting on a chair next to a calendar. The bear is made of light-colored, shaggy fur and has a dark nose and small orange mouth. The background features green floral wallpaper and a stack of books.

BRONISŁAWA OSTROWSKA

Bohaterski miś

BRONISŁAWA OSTROWSKA

Bohaterski miś

WEJŚCIE W ŚWIAT

Na początku był zgrzyt i błyskanie nożyc w skrawkach brązowego pluszu i sukna, brzęk szklanych czarnych paciorków, szykowany na oczy, pisk i mruczenie sprężynek, zawiąjanych skrzętnie w brzuski paku¹ i gałganków. Był stukot maszyny po formach oddzielnych łap, łbów i korpusów, i skrzyp igieł, haftujących jedwabiem dowcipne nosy i wdzięczne pazury. A nad tym wszystkim unosił się nieprzerwany gwar wesołych głosów kobiecych i śpiew zawieszony w klatce u okna kanarka.

Robotnice śpiewały: tralala! tralala! kanarek wtórował: tirlil! tirlil! tiur! tiur! tiur!, a dwie maszyny odpowiadały sobie wzajem: Ło-mot! ło-mot! tak! tak! tak!

Kiedy i jak przestałem być tym wszystkim naraz, a stałem się ostatecznie doskonałym, artystycznie wykończonym Misiem?

Czuję jeszcze, jak przebiegają, skubią i szczypią bez końca oddzielne części mojej rodującej się postaci. Gniotą ją, przybijają, szyją. Sprężynka pomimo woli mruczy: — Czy to tak będzie zawsze? — Nie. Skończyło się. Ktoś mówi nade mną tonem głębokiego zadowolenia: — No! ten mi się udał. I oto jestem już porwany i podniesiony wysoko w górę.

Przez jedno mgnienie oka widzę z bliska zadarty nos i błyszczące oczy mojej życiodawczyni, potem cały szereg podniesionych w moją stronę, szeroko roześmianych twarzy innych robotnic; stukot maszyny i trele kanarka zagłusza donośne hahaha! hihih! śmiechu ludzkiego i — nareszcie! — zostaję tryumfalnie umieszczony na najwyższej półeczce tuż przed lustrem.

Tak. Wtedy właśnie — dokonano się. W lustrze zobaczyłem sam siebie, poznałem i odczułem siebie i jednocześnie stałem się sobą ostatecznie i nieodwołalnie, sobą, Misiem, pluszowym niedźwiedziem z artystycznej krajowej wytwórni zabawek — bohaterem mego własnego pamiętnika.

— Jesteśmy sami! — oznajmił uprzejmym zgrzytem klucz, zamykając wieczorem drzwi za ostatnią odchodzącą robotnicą.

W odpowiedzi rozległo się wesołe trzaskanie i skrzypienie sprzętów — zwykła rozmowa oswobodzonych od obecności ludzkiej przedmiotów.

Półki zaczęły opowiadać sobie wzajemnie jakąś niestworzoną historię o poszukiwanej przez cały dzień szpulce czerwonych nici. Krzesła śmiały się do rozpuku. Robiło się gwarnie i wesoło.

Nagle poważny, brzęczący głos zapanował nad gwarem. Przyjęło go natychmiast ogólne, pełne szacunku, uciszające — „cyt!”

Przemówiło lustro.

— Jestem bardzo stare — zabrzękło — bardzo stare! Odbiłem już więcej, niż to sobie wyobrazić możecie. A wiecie jednak, te odbicia nie mijają w nas tak bez śladu, jak to myślą ludzie, ale zbierają się w głębi poza srebrną powłoką dna, tworząc zasób doświadczenia i mądrości. Mówię rzadko. I wtedy tylko, kiedy mam coś do powiedzenia.

— Słuchajcie! Słuchajcie! — sykały zaciekawione sprzęty. Księżyc wyjrzał nagle zza chmur w samo okno. Lustro rozbłysło.

Narodziny

Lustro, Proroctwo

¹*pakuly* — krótkie, splątane włókna lnu, formujące kłęby, których używa się np. do wypychania tapicerki. [przypis edytorski]

— Narodził się dziś w tej pracowni nasz brat, któremu danem będzie dokonać więcej, aniżeli komukolwiek ze świata rzeczy. Chcę go więc przywitać dobrą wróżbą, radą i przestrogą. Do ciebie mówię, Misiu.

Zapanowało zdumione milczenie.

Ja nastawiłem uszy, wytrzeszczyłem paciorki oczu, a sprężynka trzęsła mi się w brzuszku ze wzruszenia.

Lustro podjęło znowu:

— Jesteś najdoskonalszym z Misiów. Odbijałam już setki starszych braci twoich i osądzam bezstronnie. Nie zrozumiesz dzisiaj tego, co ci powiem. Może kiedyś... Jesteś — *dzieckiem szczęścia*. — Przyszłość jest twoja. Trzymasz ją w twoich miękkich, szczęśliwych łapach. Lecz na to, by ją wykorzystać, jak należy, musisz sam siebie znać. W tym pragnę ci dzisiaj dopomóc.

— Słuchaj Misiu!

— Jesteś zabawką, stworzoną przez ludzi i dla ludzi. Ale zanim stałeś się Misiem, byłeś, jak każdy z nas, częścią wielkiego żywego świata: druty twe i sprężynki były żelazem w głębi ziemi; sukno — życiem owiec, z których grzbietu zdjęto na nie wełnę; w paciorkach oczu, przez które i ze mną spokrewniony jesteś, stopiły się żdźbła² piasku morskiego. Dzięki temu to tylko wszystkiemu możesz dziś mnie słuchać i patrzeć rozumnie na świat. Pamięć bowiem wszystkiego, czym byłeś, myśli, patrzy i słucha za ciebie. Jesteś starą prawdą i nowonarodzonym żartem. Podwójny jest twój los i podwójna droga. To masz wiedzieć.

Umilkło lustro i była chwila ciszy.

— Nie będę mówić wiele — podjęło wreszcie głębszym, uroczytym brzękiem. — Przed tobą, jak i przed każdym z nas, stoi jedyny, najzaszczytniejszy cel, służyć człowiekowi. — Do tego celu idź. Idź zawsze, jak najśmielej, jak najsamodzielniej — pamiętając o wszystkim, czym jesteś. A — dojdiesz. Dojdiesz, na chwałę świata rzeczy, a może i ludzkiego świata. To wszystko.

— No, i — cześć, Misiu!

— Cześć! — zawtórował zgodny chór wszystkich znajdujących się w pokoju, przedmiotów.

Od chwili rozmowy z lustrem całe życie moje stało się niecierpliwością.

Wielkie jutro! Ach, doczekać się go! dorwać do niego! Piorunem — telegrafem — już!

Kiedy przyjdzie? Jak? Skąd? Co mam robić? Gdzie pole działania? Gdzie świat? — Ach, byleby prędej! Jak najprędej!

Nazajutrz nieznaną mi wizyta: Chuda pani w długim płaszczu i wielkim kapeluszu i opięty w czarnym tużurku³, z melonikiem w ręku, niski, okrągły pan, czerwony jak burak i łysy jak kolano.

Rozmawiają. Ważne: podeszwy butów pana skrzypią uroczyście; wielkie guziki, opinające płaszcz pani, połyskują z godnością.

Wiem — idzie los. — Słucham.

— Więc sądzi pan, panie radco, że nie będzie zbyt śmiałością z naszej strony prośba o zapewnienie naszym wyrobom miejsca w pawilonie przemysłu artystycznego na Grunwaldzkiej wystawie we Lwowie?

— Ależ, szanowna pani! Jestem tak zachwycony działalnością warsztatów kobiecych, że proszę o jak najszerszy udział ich w wystawie. Przecież wasze wyroby to skończone dzieła sztuki. Choćby ten Miś...

Thusta, czerwona ręka ze złotym sygnetem⁴ na wskazującym palcu zdejmuję mnie ostrożnie z półki, maca, naciska...

— Hurra! — mruczy sprężynka. — Hurra — radco!

Czy zrozumiał? Oddaje mnie w ręce rozpromienionej pani. Uśmiecha się szeroko:

— I proszę, niechże to będzie pierwszy numer katalogu.

Pierwsza podróż. Wymarzona jak cud, a jakże smutna!

Podróż

²żdźbło — tu: okruch, odrobina. [przypis edytorski]

³tużurek (z fr.) — męska marynarka z zaokrąglonymi połami i jednorzędowym zapięciem, popularna na przełomie XIX i XX w. [przypis edytorski]

⁴sygnet — pierścionek z herbem. [przypis edytorski]

Trociny, bibułki. Tłum przygniecionych pajaców, kogutów, lalek. Ciasno, ciemno — skrzynia zabita szczelnie. Ruch i stukot — chwilami cisza. Żeby choć wiedzieć — dlaczego?

Deski są milczące i niechętne. Gwoździe wystawiły wprawdzie łebki nazewnątrz, ale też niewiele powiedzieć umieją. Podobno jedziemy.

Jak długo to trwa? Znow trzęsą nami, ciskają.

Nareszcie! Deski trzasnęły załóśnie, gwoździe zadźwięczały. Światło. Oderwano wieko. Wyjmują nas. Jesteśmy na wystawie.

Pawilon nasz jest jak namiot królewski. Jaskrawe kilimy⁵ śmieją się w słońcu. Rozstawiono nas rzędami na rzeźbionych półkach. Ja sam na honorowym miejscu, jako pierwszy, wedle życzenia radcy, numer katalogu.

Ludzie patrzą.

Więc tu przyjdzie po mnie jutro — los. Jak go poznam w tym barwnym, wciąż zmieniającym się tłumie? Jak wyglądać będzie? Jak przemówi? Ale przede wszystkim — czy przyjdzie.

Przyszedł.

Na imię mu było Hala. Miał siedem lat, okrągłą, różową buzię, niebieskie oczy i dwa płowe⁶ warkoczyki z czerwonymi kokardami. Spod krótkiej sukienki widać mu było smukłe, opalone nogi w sandałach.

I miał brata, dwunastoletniego harcerza Stasia, małego zucha, o zgrabnych ruchach i śmiałym spojrzeniu.

Tak wyglądał mój los.

Przyprowadził go miły siwy pan, który na niemy zachwyt dzieci nade mną odpowiedział czynem wszechwładnym: pójdziem do zarządu wystawy, opłaceniem mnie, a wreszcie zabranie z półki i wręczeniem Hali i Stasiowi.

I to był początek. Jakby narodziny powtórne — drugi stopień mojej życiowej kariery.

Jakże pięknym wydał mi się świat, oglądany z objęć mojej pani.

Ptaki śpiewały. Wszystko było zalane słońcem. Z placu Wystawy widać było leżące w dole miasto, jak szereg rozstawionych zabawek dziecinnych!

Powoli schodziliśmy do tramwaju. Tramwaj! Czyż jest na świecie coś rozkoszniejszego nad tramwaj? Wsiadliśmy. Jedziemy. — Widać! Mijamy ulice, domy... To jest świat. Tramwaj, wesoło postukując na szynach, opowiada. Ile radości! Jaka szkoda, że musimy wysiąść.

Wchodzimy na schody dużej kamienicy. Dzwonimy do drzwi, jak na pożar. Wpadamy do mieszkania. Hala przedstawia mnie domownikom.

Witają mnie wybuchy wesołości. Wszyscy się śmieją. Zrozumiałem już, że ze mną idzie — radość.

Wnoszą mnie do dużego, jasnego pokoju dziecinnego. To będzie mój świat.

Hala siada na niskim stołeczku, zapoznaje mnie ze swymi zabawkami, pieści, wreszcie zaczyna mi przymierzać różne kostiumy lalczyne.

Staś przygląda się chwilę, wreszcie stwierdza, nie bez słuszności, że będę w tym wyglądał jak małpa, i odchodzi do stołu, gdzie błyszczą metalowe przyrządy jakiegoś rozłożonego warsztatu.

Ja przyglądam się dzieciom, badam otoczenie i staram się zapoznać ze wszystkim.

Miło jest. Tak. Stanowczo, będzie mi tu dobrze. Trochę tylko ta rola małpy...

Ale sama Hala zniechęca się do tego wkrótce.

Woła brata.

— Abo co? — odzywa się, nie podnosząc głowy od warsztatu Staś.

— Chciałam z tobą porozmawiać poważnie!

— Ho, ho! — zdziwił się trochę ubliżająco.

— O Misiu.

— A! — zwrócił honor. — Słucham.

— Widzisz, Stasiu — zaczęła Hala, nie zważając na lekceważący ton brata — bo ja bym chciała, żeby Miś był zupełnie jak mój syn.

⁵kilim — rodzaj dywanu z dwustronnym wzorem. [przypis edytorski]

⁶płowy — tu: blond. [przypis edytorski]

— Nie mam nic przeciwko temu! — rozśmiał się Staś.
— Widzisz! A śmiejesz się, kiedy ja mówię poważnie! — obraziła się już naprawdę Hala, zaczerwieniona i ze łzami w oczach.

— Ależ nie, Halu! ja wcale ci nie chciałem dokuczyć. Miś jest cudo. Miś jest arcy-Miś.

— A widzisz!

— Więc co?

— Chciałam, żebyś mi poradził, jak to zrobić. Bo z przebraniem za dziecko, widzisz, to nie idzie. A przecie Miś naprawdę nie jest zwyczajny niedźwiedź.

— Całkiem nadzwyczajny niedźwiedź! — zgodził się Staś.

— I ja chciałam, żeby on się nazywał tak jak my i żeby wszyscy o tym wiedzieli.

— To go ochrzczij.

— O, Stasiu! ja już wiem! I ty mu zrobisz obróżkę metalową z napisem. — To tak będzie ślicznie! Jak Filutowi... wiesz?

— Obróżkę byś chciała?

— Tak! Mój złoty! I napisze się na obróżce:

„Miś Niedźwiedzki, Lwów, adres i rok 1910”.

— Pięćsetna rocznica Grunwaldu. Ładny rok urodzenia.

— A widzisz! I robi się obróżkę i będzie bal. Dobrze, Stasiu! Co? Zrobisz? Zrobisz obróżkę?

— Ma się rozumieć, że zrobię — zgodził się uroczyście Staś, biorąc mnie z rąk siostry. — Będzie mu nawet bardzo do twarzy. Tylko że mam jeszcze dużo roboty dla zastępu — no i lekcje. A wiesz przecie, co to znaczy, jak się jest skautem⁷.

— Wiem, Stasiu, wiem To znaczy, że musisz spełniać obowiązki i że na twoim słowie można polegać, jak na Zawiszy — recytowała Hala, tańcząc jednocześnie ze mną naokoło stołu. — Misiu, żebyś wiedział: Twój pan jest skaut i przyrzekł ci obróżkę. I liczymy na niego, jak na Zawiszę⁸. Tęgo, co to był pod Grunwaldem. Ach! ty nic nie wiesz! Ja ci to wszystko opowiem.

— To ty będziesz Misia uczyć historii? — zaśmiał się Staś.

— Ma się rozumieć! — Wszystkiego! Wszystkiego! Przecież to mój syn.

— I ucałowała Stasia, a potem mnie.

Moje chrzciny, a raczej uroczystość nałożenia mi obrożki z imieniem, nazwiskiem, adresem i datą — wypadła wspaniale.

Byli goście, czekolada, gry... A nad tym wszystkim błyszczała jak złoto obrożka chrzestna — arcydzieło warsztatu Stasia. Zachwycali się nią wszyscy.

Toteż kiedy wreszcie założono mi ją na szyję, poczułem sam, że mi jest w niej pięknie i czcigodnie. Wezbrałem dumą.

Hala, jako matka, trzymała mnie przy tym obrzędzie, a Staś, zapiąwszy klamerkę, zwrócił się do mnie z następującą przemową:

— „Najoryginalniejszy z siostrzeńców, jakiego kiedykolwiek szanujący się skaut chrzczył i ozdabiał obrożką z własnoręcznym napisem.

— Urodziłeś się w pięknym roku 1910, roku jubileuszowym Grunwaldu.

— Jako niedźwiedź masz w sobie coś z dawnego Litwina, jako wychowaniec harcerza z drużyny imienia Zawiszy powinieneś mieć coś z rycerza, jako starannie wychowany i kształcony syn mojej siostry jesteś pierwszym niedźwiedziem, kierowanym na obywatela polskiego.

— Misiu Niedźwiedzki, podniesiony do niebywałej w świecie niedźwiedzim godności. Pamiętaj, byś odpowiedział pokładanym w tobie nadziejom.

— Kształć się i czekaj momentu, by wślawić twoje niedźwiedzio-ludzkie nazwisko i oddać znakomite usługi zarówno Ojczyźnie, jak i całej ludzkości”.

Na tak wspaniałą przemowę wszyscy wybuchnęli śmiechem.

Ale ja się nie śmiałem. Przypomniałem przemowę lustra.

⁷skaut — członek organizacji stanowiącej odpowiednik harcerstwa. [przypis edytorski]

⁸Zawisza (ok. 1370–1428) — polski rycerz, przez pewien czas na służbie króla Węgier Zygmunta Luksemburskiego, uczestnik bitwy pod Grunwaldem, uznawany za wzór rycerskiego honoru. [przypis edytorski]

I odtąd zaczął płynąć czas — jak czas szkolny. Uczyłem się — ludzi.

Odrabiałem z Halą i Stasiem lekcje, słuchałem gawęd, starałem się żyć życiem moich państwa.

Przeszedłem z Halą odrę, ze Stasiem kurację zwichniętej ręki. Pokochałem ich. Rozumiałem tak dobrze, że wiedziałem zgóry, jak które kiedy postąpi. Uprzedzałem ich życzenia i nieraz oddawałem przysługi, których oczywiście nie domyślali się wcale. Ludzie są tak niedomyślni!

Z tym wszystkim nie byłem szczęśliwy.

Było mi ciasno.

W wirze zajęć codziennych nie miałem co prawda czasu na rozmyślania, ale kiedy, wyjeżdżając na wakacje, państwo moi zostawiali mnie samego — ogarniała mnie rozpacz.

Więc to ma być wszystko? Cztery ściany pokoju i nauka i zabawa codzienna. Dość już tego! Po cóż ludzono mnie? Po co przepowiadano mi wielkość?

Pożerała mnie żądza przygód i ciekawość świata.

Buntowałem się.

Czas płynął.

Staś z małego harcerza stał się wysokim, dzielnym chłopakiem, gorącym uczestnikiem organizacji strzeleckich⁹.

Hala z dziecka wyrastała na poważną dziewczynkę.

Nie! Stanowczo miałem już dość wykształcenia.

Jestem pewny, że zdałbym wówczas bez trudności za Halę ten egzamin do pierwszej klasy, który ją tak bardzo przerażał.

Niestety jednak to zrobić się nie dało.

W ogóle życie nie nasuwało mi sposobności do żadnego poważniejszego czynu.

I zaczynałem już wątpić o sobie.

Tak minęło cztery lata od mego wejścia w świat.

Nadeszły wakacje 1914 roku.

Staś miał w kieszeni świetną promocję do klasy VII, Hala złożyła wreszcie szczęśliwie swój egzamin i państwo Niedźwiedzcy postanowili pojechać z nimi tym razem w dalszą niż zwykle podróż — aż nad ocean, na wybrzeże francuskie.

Co ja się nasłuchałem projektów! I o piasku, i o muszlach, i o łodziach, i o oceanie!

Z niewymowną zazdrością patrzyłem na pakowane do kuferków przedmioty.

Wartoż było być Misiem, arcydziełem przez wszystkich uznanym, jeśli się ma życie całe butwieć za oknem dziecinnego pokoju! Nie lepiej było być plecakiem Stasia, albo neseserem¹⁰ Hali, które z takim wesołym brzękiem zbierały się do oczekiwanej podróży.

Nie pomagały jednak żale. Nie pomagały nawet i podstępny, kiedy to, nie wiadomo jakim sposobem, znajdowałem się nagle w pakowanej walizce. Byłem zbyt wielki, by wcisnąć się niepostrzeżenie. Za każdym razem zostawałem haniebnie wyciągnięty i wręczony Hali, która usadzała mnie starannie z powrotem na moim zwykłym wakacyjnym stanowisku, na oknie bawialnego pokoju — „żebym się nie nudził”.

Zostałem.

WOJNA

Czuję jeszcze na nosie gorący pocałunek Hali, słyszę stukanie kufrów, nawoływanie państwa Niedźwiedzkich do pośpiechu i żalosne pochlipywanie zostającej samotnie starej kucharki. Widzę dzieci, rozgorączkowane radością, posłańców, bieraninę, kurz... I — koniec.

Drzwi wejściowe zatrzasnęły się, łańcuch zgrzytnął, kucharka, człapiąc pantoflami, przebiegła przez salon i wyjrzała raz jeszcze dla pożegnania przez okno, na którym siedziałem, po czym machnęła ręką, pociągnęła nosem ostatni raz i odeszła do swojej kuchni, zamykając za sobą ostatecznie drzwi od pokoju na klucz.

Byłem sam.

Samotność, Nuda

⁹organizacje strzeleckie — powstałe przez I wojną światową organizacje paramilitarne takie jak Związek Strzelecki, funkcjonujący w latach 1910–1914. Ich uczestnicy zasilili potem Legiony. [przypis edytorski]

¹⁰neseser — mała walizka. [przypis edytorski]

Wszystkie meble w białych płóciennych pokrowcach prostowały się sztywno i godnie. Lampa, wisząca na środku, uśmiechała się melancholijnie przez biały muślin¹¹. Parę much tańczyło pod sufitem.

Tak wygląda nuda. Nuda trzymiesięcznego czekania, rozmyślań, obrachunków.

A tam, za szybą odartą z firanek, tak szeroko rozpościera się widok na miasto! Plac pod oknami roi się od pojazdów i ludzi. Daleka perspektywa ulicy nieskończonymi pasmami drutów telegraficznych otwiera się na rozjaśniony zachodem świat.

Świat!

Żałość tak silna przycisnęła mnie nagle, że zdawało mi się, iż lada chwila jęknę, jak pod naciskiem silnej ręki ludzkiej. Ale sprężynka milczała.

Wszystkie przedmioty pokoju pogrążyły się w ospałość wakacyjną. Nikt nie interesował się mną. Cisza dzwoniła w uszach.

Siedziałem na oknie i obliczałem z rozpaczą w sercu, gdzie o tej porze mogą już być moi państwo? I zazdrościłem. I wyzywałem losy.

Nie na próżno.

Minęło dwa tygodnie nudy i bezczynności.

Dnie płynęły jednostajnie. Jedyłą rozrywką było codzienne przejście służącej, która przychodziła rano otworzyć okna i sprzątnąć pokoje, a wieczorem zobaczyć, czy wszystko w porządku i okna zamknąć.

Tego ranka, pamiętnego ranka 29 lipca 1914 roku, otworzono mi okno jak zwykle i ciepła fala powietrza i słońca zaala mieszkanie.

Wszystko drzemało.

Smugi kurzu kołysały się w słońcu nad meblami. Wakacyjna nuda królowała wszechwładnie. Dom wydawał się tym zaczarowanym z bajki pałacem, gdzie wszystko śpi. Godziny mijały.

Silniejsza niż zwykle tęsknota i niepokój dręczyły mnie. Ścierple od zbyt długiego bezruchu członki¹² ciężły jak ołów.

Zdawało mi się, że cały świat popadł w podobne zdrętwienie, i że już nigdy — nigdy...

Nagle tuż za oknami przebiegł dzwoniący, wstrząsający dreszcz.

Był cichy, ale tak przeraźliwy, że całe powietrze zadrgało, ospałość pierzchła, a wszędzie dokoła natężyło się oczekiwaniem.

To druty telegraficzne za oknami dzwoniły.

Niezwykła, straszliwa musiała być wieść, którą podawały sobie tym jęczącym dreszczem, jak błyskawicę od słupa do słupa. Od tak dawna przecie znałem ich mowę. Tyle lat wysyłałem moje podróżnicze marzenia po ich czułych, obejmujących cały świat niciach. A przecie nigdy nie słyszałem w nich takiego dźwięku.

I nigdy na skierowane do nich rozciekawione pytanie nie otrzymałem takiej szorstkiej, nieoczekiwanej odpowiedzi:

— Nie przeszkadzać!

To było wbrew wszystkim uświęconym w świecie rzeczom zwyczajom. — Cóż się dzieje? Czekałem w zdumieniu.

Wreszcie z daleka na ulicy rozległ się krzyk. Krzyk, co nie ścichał, ale coraz bliższy rozrastał się, mnożył, przeciągał.

Natężyłem słuch. Wypatrzyłem oczy.

To pod oknami biegli już roznosiciele gazet z nadzwyczajnymi dodatkami pism.

Pędzili sznurem zziądani, ochrypli, jeden przez drugiego krzycząc miastu nieprawdopodobną wieść.

Pierwsze słowo obce, nieprzytomne wpadło do pokoju, obilo się o ściany, zakotłowało słoneczny kurz i wyleciało z krzykiem dalej — mącić miasto:

— Mobilizacja!

Ale w ślad za nim wkroczyło drugie — proste, groźne, a takie wielkie, że nappełniło sobą pokój, zaala ulice, ogarnęło świat:

— Wojna.

Nie wiem jak długo nikt z nas nie ośmielił się przerwać milczenia.

¹¹muślin — rodzaj lekkiej, półprzezroczystej tkaniny. [przypis edytorski]

¹²członki (daw.) — kończyny. [przypis edytorski]

Roznosiciele byli już daleko i tylko za nimi biegł ulicami głuchy zgielk, przerażony bełkot obudzonego piorunem miasta.

Obejrzałem się na pokój.

Tych parę godzin zmieniło go do niepoznania. Zdrętwienie wakacyjne prysło. Wszystko było zbudzone, uroczyste, czujne.

Po starej broni, rozwieszanej na ścianach, przelatywały co chwila ostre, gwałtowne błyski.

I cisza. Ale jakże do tamtej codziennej niepodobna!

Czekamy. Kto odezwie się pierwszy?

Wreszcie!

W staroświeckim biurku dziada najgłębsza, zapomniana skrytka westchnęła.

Westchnęła głęboko, głęboko, jak człowiek obudzony z ciężkiego, mocnego snu:

— Znowu wojna!

Ach! więc ona pamięta? Wie? Opowie?

Mówi.

— Wiem. Wiem. Leżał we mnie krzyż zasługi z napoleońskich wojen: ułański krzyż spod Samosierry¹³. Chowałam rozkazy Rządu Narodowego i białą kokardę skrwawioną pod Grochowem¹⁴. I dotąd kryje się we mnie paczka listów poźółkłych, przekradanych niegdyś lasami w sześćdziesiątym trzecim¹⁵... — a oto jeszcze mało?

— To nie nasza wojna! — skrzyknęła szorstko stara mahoniowa szafa. — Przypomniałaś ostatni kres: — świtki powstańcze. Od tego czasu chowano we mnie samą tylko odzież powszednią. A czasami obce mundury. Nie ma mundurów naszych i nie ma naszej wojny.

— Jeszcze jesteście my! — syknęła ostrym błyskiem stara szabla ułańska.

— I już jesteście — my! — szczerknął butnie nowy karabinek strzelecki, radość i duma Stasia.

Wiedziałem już. Wiedziałem wszystko, choć przecie nie wiedziałem nic. Ani jaka wojna, ani gdzie, ani z kim?

Ale z lekcji historii, i z gawęd ideowych, i z tylekroć słyszanego gorącego bicia serc dzieci powstała we mnie teraz nagła, gorąca pewność.

I zdumiałem się, kiedy wypowiedział ją głośno, wiszący pośród broni, zczerniały, stary ryngraf¹⁶:

— Każda wojna musi być naszą, jeżeli można walczyć w niej — o Polskę.

— O co chodzi? O co chodzi? — dopytywał się nadaremnie wazon japoński.

Ale nikt mu nie odpowiedział. Tylko dwie francuskie porcelanowe figurki w serwante¹⁷ wzruszyły ramionami.

Wszystkie przedmioty pogrążyły się w myślach.

Ja byłem wstrząśnięty, odrodzony, szczęśliwy. Nowe życie krążyło po mnie, jak iskry elektryczne.

I każdą najdrobniejszą cząsteczką moją czułem jedno — czułem nieomylnie:

Wielkie jutro — nadeszło.

Ani tego wieczoru, ani żadnego z następnych stara kucharka nie przyszła zamknąć okien.

Słychać ją było w kuchni, jak płacliwie i niezmordowanie rozprawiała z sąsiadką, dzięki czemu my mogliśmy bez przeszkody patrzeć, myśleć i mówić.

A było nad czym i o czym.

Przed wszystkim trzeba było dowiedzieć się.

Co? Gdzie? Jak?

Ale to nie było rzeczą łatwą.

Druty telegraficzne za oknem były wciąż zajęte i zdenerwowane.

¹³Samosierra — przełęcz w Hiszpanii, 30 listopada 1808 zdobyta przez polskich ułanów na służbie Napoleona. [przypis edytorski]

¹⁴Grochów — bitwa o Olszynkę Grochowską, stoczona w trakcie Powstania Listopadowego, 25 lutego 1831 roku, w której wojska polskie udaremniły rosyjski atak na Warszawę. [przypis edytorski]

¹⁵w sześćdziesiątym trzecim — tj. w czasie Powstania Styczniowego. [przypis edytorski]

¹⁶ryngraf — medalion z godłem państwowym bądź wizerunkiem Maryi, zwykle w kształcie tarczy lub półksiężycy. [przypis edytorski]

¹⁷serwantka — niewielka, oszklona szafa do przechowywania dekoracyjnych bibelotów. [przypis edytorski]

Wygląd miasta nie tłumaczył nic.

Ludzie jak błędni snuli się po ulicach. Na rogach rozgorączkowane gromadki stały przed wielkimi kolorowymi plakatami.

Środkiem szło wojsko.

Jak błękitnawy, potworny, zjeżony żelazną łuską karabinów wąż — szło, szło bez końca, pod obcą, bezmyślną nutę austriackiej pobudki. Widziałem je wciąż z okna, jak ożywionych cynowych żołnierzyków z dziecinnymi zabawkami Stasia.

Ale dokąd idą? Przeciw komu? Nikt z nas nie wiedział.

Jedyną osobą kompetentną mógł być aparat telefoniczny w rogu pokoju, ale ten był zazwyczaj tak nieprzystępny, że nie lubiłem wdawać się z nim w rozmowy. Mógł się zresztą odezwać sam — jeśli wiedział.

Ciekawość jednak przemogła.

Z najwyższą grzecznością zwróciłem się do niego, pytając, czy nie wie. Ku największemu zdumieniu otrzymałem odpowiedź wyczerpującą:

— Informacji? Tak! Tak! Możemy udzielić informacji. Jaka wojna? — Austrii, oczywiście, że Austrii. Z kim? — Z Serbią. Dlaczego? — Zamordowanie arcyksięcia austriackiego Ferdynanda w Sarajewie¹⁸. Daleko. Tak jest. Tymczasem tylko to. Ale niedługo będziemy mogli z pewnością udzielić nowych szczegółów. Aparaty nasze pracują. Czekamy. Tak jest. Z przyjemnością. Halo. Żegnam.

Błysnął uprzejmie słuchawką i zamilkł.

Nawet taki potentat, jak aparat telefoniczny, był widać tak przejęty wielkością chwili, że zapomniał o fochach i chętnie dzielił się z nami oszałamiającymi nowinami dnia. Może też miło mu było imponować nam swoją wszechwiedzą.

Bądź jak bądź od tej chwili wiedzieliśmy wszystko.

Wisząca tuż obok telefonu spłowiła mapa ścienna rozpalila nagle gwałtownie kolory dwóch państw walczących. Żółtość Austrii i róż Serbii aż klęły w oczy, drgały, gryzły się niemilosiernie.

Było ciekawie i strasznie.

Czuliśmy, że coś niewidzialnego idzie ku nam, zbliża się...

Już... już...

Dzień. Noc. Dzień.

Co to? Druty telegraficzne za oknami znów jęczą. Telefon odzywa się niepytany. Rzucą nerwowo tylko dwa wyrazy:

— Niemcy z Rosją.

Przez miasto leci nowy krzyk.

Na mapie palą się nowe barwy: wielka plama zieleni rosyjskiej rzuca swój jadowity grynszpan¹⁹ w niebieskie jak farbka granice Niemiec.

Chyba już wszystko?

Nie. Teraz jeszcze straszniejsze, nie do wytrzymania napięte oczekiwanie.

I wreszcie:

— Austria z Rosją.

Miasto oszalało. Ulicami popłynęły tłumy. Załopotwały chorągwie. Zabrzmiały mowy.

Zdyszane pośpiechem dnie lecą, niosąc coraz to nowe wieści.

— Francja z Niemcami.

— Anglia.

Mapa płonęła.

A my? A Polska?

Nakreślone niegdyś przez Stasia ołówkiem na mapie państwo polskie pali się trzema różnymi kolorami.

Z kimże jesteście? Przeciw komu? — Jest gorzko.

— Przeciw wszystkim trzem! — buntuje się gorąca pewność.

— Z każdym, byle o Polskę! — zapada postanowienie.

Gorycz pierzcha. Wiem, że będzie, jak musi być — ale, że musi być — dobrze.

¹⁸Zamordowanie arcyksięcia austriackiego Ferdynanda w Sarajewie — zamach dokonany 28 czerwca 1914 przez Gawriło Principa, doprowadził do wybuchu I wojny światowej. [przypis edytorski]

¹⁹grynszpan — zieleń, kolor utlenionej miedzi. [przypis edytorski]

Był dżdżysty, smutny dzień, kiedy w niebieskawym wężu wojsk austriackich pod oknami zobaczyłem pierwszy raz ich szeregi.

Szli, śpiewając.

Wyraźnie, dobitnie, przejmująco dochodziły mnie smętne słowa pieśni:

„Dzień deszczowy i ponury.
Z cytadeli idą góry...
Szeregami polskie dzieci
Idą tułać się po świecie”

Drżałem.

Idą. Idą tułać się po świecie, i walczyć, i ginąć.

Pierwszy raz zrozumiałem, rozumiałem naprawdę, do dna, że nad każdym z tych kochanych, szarych chłopców wisi to straszne, niepojęte coś — co ludzie nazywają śmiercią.

Było mi smutno, ale dobrze i dumnie. Wszystko rwało mi się ku nim. Mało nie wyskoczyłem z okna.

A pieśń szła szeroko, młoda, ufna:

„Patrz na tego Mannlicera²⁰:
Każdy strzelec nie umiera!
Może uda się,
Ze powrócę zdrów
I zobaczę miasto Lwów!”

— Daj wam Boże! Daj wam Boże! — odpowiadałem z całego serca słowom pieśni.

— Daj wam Boże! — mówiły ze mną mury, mijanych przez siwe szeregi, kamienic.

— Daj wam Boże! — tętniły pod nogami deptane kamienie bruków.

A ludzie powiewali chustkami i krzyczeli.

A kobiety płakały.

Pieśń szła:

Czemu płaczesz, ukochana?
Być żołnierzem rzecz cacana!

— — — — —
Boże, pozwól mi
Dożyć chwilę tą,
Bym Ojczyznę ujrział swą!”

A potem pierwsi ranni.

Biali, dłudzy, leżeli sztywno na płask na swoich noszach, stróżowani przez szare siostry z czerwonymi krzyżami.

Nie wyglądali już jak cynowe żołnierzyki Stasia. Może nawet nie wyglądali jak ludzie... To było samo cierpienie, nieszczęście, śmierć — to była — wojna.

Więc to ci sami, co tak niedawno przeciągali tu pod oknami mocni, butni²¹, weseli? Nie mogłem pojąć. Wiedziałem, a nie wierzyłem, że tak jest.

Automobile, wozy, dorożki, jedne za drugimi jechały wolno, ostrożnie, przeładowane bólem.

Rannych witano płaczem i okrzykami. Rzucano im kwiaty.

Och, te uśmiechy spod bandaży na woskowo bladych twarzach!

Och, te spojrzenia spod upadłych kwiatów, straszne niemym pytaniem!

Widziałem je. Widziałem tak dobrze z mego wysokiego okna. Chwytałem je i składałem w pamięci wszystkie, wszystkie!

Tak. To jest wojna.

²⁰*Mannlicher* — karabin (od nazwiska austriackiego inżyniera Ferdinanda Mannlicera, konstruktora broni palnej). [przypis edytorski]

²¹*butny* — nadmiernie pewien siebie. [przypis edytorski]

Chwilami budziło się we mnie mętne przeczucie rzeczy tak okropnych, że moje szklane oczy mrużyły się, łapy opadały, a sprężynka serdeczna drgała przerażeniem.

Ale jednocześnie rwało się coś we mnie w ten wir, w ten świat, w tę wielkość, która tak straszliwie przerosła wszystkie moje marzenia o wielkości.

I oto ja, mały pluszowy niedźwiadek, wobec zapalającego się pożaru wojny europejskiej marzyłem, aby zagarnął mnie jej płomień: — pragnąłem w nim rozbłysnąć jedną iskierką wesela dla tych wszystkich, co będą walczyli o Polskę.

INWAZJA

Mimo wszystko stawało się nudno.

Siedzieć jak w teatrze na wysokim oknie i patrzeć na wojnę europejską, to dobre dla starego uczonego (o ile w dodatku byłoby mu dość wygodnie na wysokim oknie) — albo czy ja wiem zresztą dla kogo — ale w żadnym razie nie dla takiego żywego, awanturniczego stworzenia, jak Miś.

Tym bardziej, że przestawałem rozumieć.

Teraz błękitnawy wąż wojsk austriackich — wracał.

Dniem i nocą ciągnęły pod oknami ciężkie wozy ładowne, dudniły armaty, tabory²².

Szyby okien wstrząsał co chwila cichutki, głęboki dreszcz: „Coś się dzieje”.

Miasto wyglądało jak niespokojne mrowisko. Tłumy spieszyły na dworzec z kuframi, pakunkami.

A tymczasem — druty telegraficzne za oknami zamilkły. Telefon przestał sam nas informować. Milczał. Wreszcie, spytany wprost, odpowiedział:

— Przepraszam. Nie funkcjonujemy. Dlaczego? — Racje strategiczne. Nie szerzymy popłochu. Halo. Żegnam.

Byłem wściekły na potentata. — Pęknij z racjami strategicznymi! — mruczałem.

Ale to nie wyjaśniało sytuacji.

Stare meble wdychały. Broń na ścianie szczykała niecierpliwie. Figurki w serwantce²³ mdlały. Wazon japoński pełen był najgorszych przeczuć.

Tak zaskoczył nas ranek 3 września głęboką niespodziewaną ciszą.

— Co to? Co to? — za tętniły w każdym z nas gorączkowe pytania.

Ale wszystko niegdyś kompetentne milczało. Telefon niepokoił się i pytał razem z nami:

— Co to?

Pod jaskrawy blask porannego słońca wyjrzałem w dal nad miasto.

Wyjrzałem i przestałem pytać.

Zbyt długo dzieliłem zabawę i nauki Stasia, abym mógł nie zrozumieć.

Z wieży ratusza na tle słonecznego błękitu zwieszała się — biała chorągiew.

To wszystko.

Tak.

Tylko jedna biała szmata, wysoko kołysząca się w wietrze.

Nic więcej.

A przecie miasto umiera.

Zamyka oczy okien. Opuszcza ciężko powieki stor²⁴. Bramy domów zatrząskuje, jak wieka trumienne.

Cóż się stało?

Cóż się zmieniło w tej jednej śmiertelnej chwili?

Co?

— Lwów się poddał.

Oto znów pod oknami sunie potworny, zjeżony żelazną łuską wąż.

Inny!

Czy w pogoni za tamtym?

²²tabor — środki transportu pozostające do dyspozycji wojska. [przypis edytorski]

²³serwantka — niewielka, oszklona szafa do przechowywania dekoracyjnych bibelotów. [przypis edytorski]

²⁴stor — zasłony. [przypis edytorski]

Rozpościera drapieżnie po ulicach Lwowa szeregi płowych, jak piach stepowy, szyneli²⁵.

Wąż wojsk rosyjskich.

Widziałem.

Opustoszałyymi ulicami, pod ślepyimi oczami okien szli, szli ławą z świstem, tupotem, wrzaskiem i jękiem tarabanów²⁶.

Jechali na małych, kudłatych konikach, z wysokimi dzidami w ręku, w czapach na bakier.

Szli w grubych, szarych szynelach, skurzeni, zmordowani, tępi.

Pułki za pułkami, pułki za pułkami wlewały się w miasto, jak powódź.

Wypatrywałem oczy.

Przecież to wrogi²⁷. — Tamci.

Któż oni są? I czego chcą od nas? I co niosą?

Śpiewają.

Chór dziki, schrypły, ze zmordowanych śmiertelnie płuc.

Żal mi ich. — Ludzie.

„Soł — da — tisz — ki²⁸,

Zdrowo, rebiatizki²⁹!

A gdzie wasze sio — stry?

Na — sze sio — stry

Szable nasze ostre:

Ot, gdzie nasze sio — o — stry”.

Pieśń dzika, szeroka. Obija się o mury kamienic, tłucze.

Ciasno tu! Zawodzi. W step by jej!

„Soł — da — tisz — ki.

Zdrowo, rebiatizki!

A gdzie wasze ma — tki.

Na — sze ma — tki

Te białe pałatki³⁰

Ot, gdzie nasze ma — a — tki”.

Miasto się wzdryga.

Tak niedawno brzmiała tu inna, swoja, serdeczna pieśń. A teraz ci? Ci obcy?

Czemu przyszli? Ze swej dalekiej, szerokiej ziemi — tu — po naszą?

— Precz! Precz! — dudnią głucho pod ich butami zbudzone bruki.

— Precz! — huczą mijane kamienice.

— Precz! — zrywa się i we mnie jakaś, nieznana dotąd mnie samemu, mocna, zła struna.

Całym miastem idzie ku tym przybyszom groźny, rosnący chór:

— Jakim prawem?

Tylko biała, wiotka chorągiew na wieży ratusza bełkota coś, wije się, płacze.

Tego wieczoru dzwonek u drzwi wejściowych zaczął terkotać przeraźliwie, jak na alarm.

Drzwi do pokoju otworzyły się gwałtownie i wbiegła przez nie najpierw kucharka a za nią dwie sąsiadki.

— Kozaki! — krzyczała kucharka, przysiadając za każdym głośniejszym naciśnięciem dzwonka. — Kozaki!

²⁵szynel — rodzaj wełnianego płaszcza, charakterystycznego dla rosyjskich żołnierzy a. urzędników. [przypis edytorski]

²⁶taraban — wojskowy bęben w kształcie wydłużonego walca. [przypis edytorski]

²⁷wrogi — dziś popr. forma M.lm.: wrogowie. [przypis edytorski]

²⁸soldatizki (ros.) — żołnierzyki. [przypis edytorski]

²⁹rebiatizki (ros.) — zdrobniale: dzieci. [przypis edytorski]

³⁰pałatka (ros.) — namiot. [przypis edytorski]

Obiegły pokój, wypadły z powrotem i zaczęły zatarasowywać drzwi od kuchni.
Dzwonek u wejścia terkotał ciągle.
Rozmyśliły się widać — wleciały z powrotem.
— Nie otwierać, moja pani! Ja mówię, nie otwierać! — krzyczała jedna.
Rozsądniejsza przekładała:
— Ta cóż, moja pani, nie otwierać? — Gorzej, jak drzwi wywałą, albo jeszcze postrzelą.
Kucharka jęczała.
Jakoż istotnie dzwonek dzwonił, jak opętany. Drzwi dudniły od razów.
Nie było rady.
Gubiąc ze strachu pantofle po drodze, podreptała kucharka otworzyć.
Sąsiadki stały w odwodzie.
Patrzałem ciekawie, co się stanie.
Otworzone drzwi walnęły głośno o ścianę i do przedpokoju wtoczył się, sapiąc i klnąc, gruby mężczyzna w mundurze.
— K'czortu³¹! — zabrzmiało twardo obcym językiem. — Czego nie otwieracie?
Wszedł do pokoju. Rozejrzał się po przesłoniętych wakacyjnie meblach.
— Ujechali? — spytał.
Kiwnęła głową, nie mogąc przemówić ze strachu.
— Nu, sławno³²! — ucieszył się. — Tak ja tu biorę kwatere.
— Denszczyk³³! — zawołał w stronę przedpokoju.
Wpadł żołdat³⁴ o wytrzeszczonych niebieskich oczach. Wypreżył się, jak struna.
— Rzeczy znoś!
Żołdat obrócił się na pięcie i wyszedł. Słysząc go było na schodach, jak dygował³⁵ jakieś tłumoki.
Przybysz rozglądał się po pokoju. Widziałem go teraz dobrze. Chodził. Czerwone lampasy spodni zdradzały generała.
Zajrzał do jadalni. Uradował go widok błyszczącego jak złoto samowara. Stuknął weń palcem i wrócił się do kucharki:
— Postaw samowar. Czaju³⁶ się chce.
Stara, zrozumiała, że jej nie będą mordować, uspakajała się po trochu. Skorzystała jednak skrzętnie ze sposobności wyniesienia się do kuchni razem z samowarem.
Generał wrócił do nas. Usiadł i rozparł się wygodnie w fotelu na wprost okna.
Teraz spostrzegł mnie.
— A, Misza! — zdziwił się. — Sławny.
Wstał, wziął mnie i zaczął gniesć na wszystkie boki.
To dotknięcie obcego oburzyło mnie. Co jemu do mnie? Nastawiłem najgroźniejszego marsa³⁷ i mruknąłem z głębi brzuszka najbardziej wrogim, ponurym mruknięciem.
Ale taka to już moja dola, że, jakiegokolwiek były moje wobec ludzi uczucia, w nich budziłem zawsze tylko niepoohamowaną wesołość.
Generał roześmiał się też od ucha do ucha.
Potem coś mu się widać przypomniało, bo westchnął, poklepał mnie i postawił na oknie.
— Nu! — zdecydował. — Tak ty już, Misza, pójdziesz dla mojego Miszki.
Nie! to były niegodziwe czasy!
Nie dość, że trzeba patrzeć, jak obcy ludzie gospodarzą po kochanych kątach, ale jeszcze w dodatku ta nieszczęśliwa obietnica.
— Niedoczekanie! — trząłem się z pasji na samą myśl o Rosji i tym jakimś generalskim Miszce. I to miałbym ja, ja, polski, grunwaldzki niedźwiadek Hali i Stasia?! Niedoczekanie!

³¹k'czortu (ros.) — do diabła. [przypis edytorski]

³²sławno — sens: świetnie. [przypis edytorski]

³³denszczyk (ros.) — adiutant a. ordynans. [przypis edytorski]

³⁴żołdat (z ros.) — żołnierz. [przypis edytorski]

³⁵dygować (pot.) — nieść coś z wysiłkiem. [przypis edytorski]

³⁶czaj (ros.) — herbata. [przypis edytorski]

³⁷mars — groźna, wojownicza mina. [przypis edytorski]

Trzeba było obmyślić plany kampanii. Chodziło o to, by obrzydzić tak pobyt przybyszom, żeby jak najprędzej rzucili wszystko i wrócili na swoje śmiecie. A ja się nie dam!

Trudno było dogadać się tylko z kimkolwiek. Wszystko było skwaszone i ponure, jak noc. Wreszcie doszło do zgody.

Za pomocą drutów, murów, bruków porozumieliśmy się z całym miastem. Uchwalono powszechny strajk przedmiotów, nie pierwszy zresztą w świecie rzeczy i pewnie nie ostatni.

Po nocy, źle spędzonej na materacu, wystawiającym przez prześcieradło wszystkie kłujące koniuszki włosów, generał obudził się wściekły.

Szuka przygotowanych z wieczora pantofli pana Niedźwiedzkiego.

Jest tylko jeden.

Generał dzwoni. Oczywiście guzik dzwonka wciska się natychmiast wgląd i nie przestaje terkotać. Wpada przerażony denczzyk. Kładzie się plackiem pod łóżko, ale w żaden sposób nie może odkryć schowanego wysoko między nogą łóżka a ścianą, śmiejącego się do rozpuku pantofla.

Generał, jak niepyszny, wędruje do łazienki w jednym. Tam, lekko tylko otworzony, kran wybucha na niego od razu takim strumieniem wody, że generał jest ochlapany w jednej chwili od stóp do głów.

— Czortowe dzieci! — mruży, sapiąc i plując.

W kuchni samowar nie chce się zupełnie zagotować. Denczzyk Griszka na próżno od godziny dmucha nad nim, jak miech kowalski. Śniadanie się spóźnia.

Szklanka mleka wylewa się na paradne spodnie generała. Serweta, wycierająca mu mokre wąsy, podsuwa wciąż dziurę pod palec.

Generał trzaska krzesłem i idzie pisać.

Pióra rozczepiają się bez ratunku. W kałamarzu znajdują się zeszlóroczne śmiecie. Na zapisanym wreszcie arkuszu rozlewa się wielki kleks.

Do telefonu! Aparat, informujący nas dokładnie przed chwilą, że generała na gwałt wzywają do sztabu, nagle niemieje i głuchnie jak pień. Znudzony przez generała, zaczyna udawać wariata, nawiązując i przerywając jak najfantastyczniej połączenie.

Wreszcie do drzwi dzwoni przysłany ze sztabu oficer. Muszą wyjść razem z generałem. Pilne.

Drzwi frontowe, które uprzejmie go wpuścili i zamknęły się za nim, są tak zacięte, że żadna siła nie może ich otworzyć. Klucz nie chce się obracać w zamku, zatrząsk ani drgnie.

Tymczasem generał szuka szczotki do czyszczenia. Biega kucharka, biega Griszka, oficer zaś majstruje przy drzwiach. Szczotka zapadła w ziemię.

Zniecierpliwiony generał rezygnuje wreszcie z oczyszczenia munduru i z frontowego wyjścia. Zabrawszy oficera, wynosi się przez kuchnię. Griszka coś oberwał po drodze.

Teraz wszystkie przedmioty pękają ze śmiechu.

Szczotka zsuwa się sama na ręce oglupiałego Griszki. Ten ma ochotę splunąć, ale przez szacunek dla posadzki wstrzymuje się, siada na stołku i zaczyna pucować generalskie buty.

Słyszę go, jak wymyśla sam do siebie:

— Ciągają człowieka po świecie, cudze wojować. Złe w tym kraju. Po co mnie tu czortowe sztuki oglądać, kiedy ja mógł u siebie chleb, sól do woli jeść. Ot, puściliby, sobaki³⁸, do domu — wdycha ciężko.

To jednak przechodzi już całkiem moje niedźwiedzie zrozumienie.

Więc on nie z dobrej woli? Ale w takim razie...

Nie takie to widać proste słowo — wróg.

Potem poznałem więcej tych, którzy z dobrej woli przyszli na naszą ziemię.

U generała bywali wszyscy carscy działacze, co zlecieli jak kruki do zdobytego miasta, cudze na swoje przerabiać.

Tego dnia generał czekał właśnie ważnej wizyty: miał go odwiedzić świeżo przybyły do Lwowa dygnitarz, o którym aż zbyt wiele wiedzieliśmy już od telefonu.

³⁸sobaka (ros.) — suka. [przypis edytorski]

Drzwi otworzyła przypadkowo kucharka, która na niezwykle widok z całym pośpiechem splunęła trzykrotnie po trzy razy, (co, jak wiadomo, najskuteczniej chroni od uroku) i uciekła, co siły w nogach.

Generał już prosił gościa do pokoju i sadził w najwygodniejszym, starym, krytym skórą fotelu dziada. Obok przystawił stoliczek z zakąską.

Gość gładził swoje długie, strączkowate włosy i przedstawiał generałowi plan, mający na celu „przywrócenie rodzimego prawosławia temu rdzennie rosyjskiemu krajowi”.

Prosił o poparcie władz wojskowych, użyczenie siły zbrojnej dla wypadków opornych.

Generał godził się, potakiwał. Wymieniono wzajemne grzeczności.

Wreszcie rozmowa zesłała na tematy prywatne i generał zaczął uskarżać się na „niezszczęśliwość” swego mieszkania.

— Prosto³⁹ zle się sprzeciwia — mówił. — Co robić, ojcze?

— Ikonę by prawosławną powiesić — poradził nieopatrznie gość.

Nieopatrznie, bo tu cierpliwość nasza wyczerpała się i cała pasja na tych zaborców, kłamców i krzywdzicieli wybuchła.

Rosyjski kraj! Prawosławna ikona! Tu!?

Fotel dziada z całym samopoświęceniem wywichnął sobie nagle na dwie strony obie tylne nogi, i czcigodny dygnitarz znalazł się najniespodziewaniej przechylony w tył aż do ziemi razem z fotelem i grzebiący bezradnie nogami w powietrzu.

Generał rzucił się ratować. Ale tym dał tylko stolikowi sposobność wywrócenia się na leżącego i pokrycia go całym stosem zakąsek.

Wleciał zawołany Griszka.

Po długich tarapatach udało się wreszcie rozczochranemu dygnitarzowi wygramolić spod wiktuałów, ale usiąść gdzie indziej już ani na chwilę się nie zgodził. Zaraz zaczął żegnać przepaszającego go generała, a wychodząc oglądał się jeszcze wciąż na wszystkie strony z głębokim niedowierzaniem.

Ikona zawieszona nie została.

Całą zimę zatruliśmy życie generałowi.

Czuliśmy, że miał już tego stanowczo dosyć. Chciał wyrwać się gdziekolwiek z tego „przeklętego miasta”. Miał wyruszać na front.

Wiedzieliśmy, że oczekuje marszruty⁴⁰.

Pewnego ranka niespodzianie odezwał się telefon:

— Halo. Służę informacjami. Tak jest. Sztabowe. Świeżo nadeszły. Generał jedzie na front. Czy wie? Nie. Ma się rozumieć, że nie. Jeszcze nie wie. I nie ja mu to powiem. Dokąd? — W Kieleckie. Z rezerwami. Tak jest. Niezwłocznie. Bardzo mi miło. Halo. Dziękuję.

Zapanowała radość.

Więc generał pojedzie. I to na front, tak, że zapewne nie będzie mógł nic zabrać z sobą. Może w ten sposób ominie mnie straszna perspektywa służenia owemu Miszce. Zostawi mnie w domu.

Niestety! Płonna nadzieja.

Przyniesiono z piwnicy starą pocziwą skrzynię, przesłaną niegdyś państwu Niedźwiedzkiemu ze wsi z owocami. I w nią Griszka pod komendą generała zaczął pakować przeróżne zapasy. Znikały w niej jak zaczarowane pudełka konserw, tablice czekolady, wielka paka tytoniu i papierosów, butelki koniaku, torby z kawą i herbatą. Zmieścił się już cały sklep, a jeszcze nie była zapełniona.

Patrzałem, zawieszony między rozpaczą a nadzieją. Zabiorą mnie, czy zapomną.

Kurczyłem się, jak mogłem na moim oknie. Już, już, myślałem, że uratowany.

Nagle generał popatrzył naokoło.

— A cóż stąd na pamiątkę weźmiem? A? — zapytał.

— Dawaj Miszę — zdecydował się po chwili.

Griszka skoczył po mnie.

³⁹prosto — po prostu. [przypis edytorski]

⁴⁰marszruta — tu: rozkaz wymarszu. [przypis edytorski]

Co ja przeżyłem w tym jednym krótkim momencie! A więc wszystko skończone! Nigdy już tu nie wrócę! Błysnęła mi w pamięci jasna główka Hali, siwe oczy Stasia. Nigdy?!

Każdy szczegół pokoju wrzynał mi się w pamięć, jak nóż. Najmniejszy drobiazg rozdzierał serce rozczuleniem. W tej chwili dopiero zrozumiałem, jak bardzo kocham to wszystko.

Przedmioty żegnały mnie uroczystym milczeniem.

Nie! to było zbyt straszne!

Kiedy generał ułożył mnie własnoręcznie w skrzyni na wznak, brzuszkiem do góry, zwiotczałego z żalu, zdawało mi się, że sufit wali mi się na głowę.

Jak przez sen czułem, że kładą koło mnie, zabrane oprócz mnie na pamiątkę, z jednej strony miedziany samowarek, którego kurek ugniatał mi dotkliwie bok, z drugiej nikłową maszynkę do kawy.

Potem obetkano nas na górze serwetami, przyłożono wieko. Usłyszałem tępe ciosy młotka, wbijającego gwoździe w miękką deskę — i — koniec.

Głusza. Ciemność. Nic.

Straciłem przytomność.

Kiedy oprzytomniałem i zacząłem rozmyślać, sytuacja wydała mi się mniej rozpaczliwa.

Prawda, że byłem w rękach rosyjskiego generała, zamknięty w skrzyni i wieziony wbrew mojej woli.

Ale mimo wszystko — jechałem w świat.

To słowo miało zawsze czarodziejską własność pocieszania mnie.

— Nie jesteśmy przecie jeszcze w tej Rosji — myślałem — jedziemy tymczasem w głąb Polski i to na front. Jakoś to będzie!

Najgorzej złościł mnie sposób podróżowania. To było dobre dla nowonarodzonego Misia, ale dziś!

Moi towarzysze podróży byli zrezygnowani:

— Nie taki diabeł straszny, jak go malują — mówił, znający niegdyś Rosję, samowar. — Zajedziemy do Rosji — to będziemy w Rosji.

— Złam kurek! — życzyłem z głębi serca filozoficznemu sąsiadowi, tym szczerzej, że ten kurek ugniatał mnie w ciasnocie. — Niewieleś wymyślił. — Możesz spać.

Maszynka do kawy, przywieziona niegdyś z zagranicy, była neutralna i nie chciała wypowiedzieć swego zdania.

Serwetom brakło inicjatywy.

Na szczęście udało mi się wejść w porozumienie ze skrzynią: zacne, sosnowe deski rozumiały, o co chodzi, i pękały ze złości na samą myśl o wygnaniu. Gwoździe też były chętne.

— Damy sobie radę! — pocieszały mnie.

I na początek przyrzekły informować o wszystkim z zewnątrz.

Dowiedziałem się, że jechaliśmy długo koleją, a teraz jesteśmy na podwodzie⁴¹ w końcu szeregu wozów rosyjskiego taboru. Że powozi Griszka. Że musimy zbliżyć się do frontu, bo słychać bezustanne strzały.

Istotnie. Nawet do moich zapatulonych uszu dobiegał już głęboki, miarowy huk.

Co za ironia losu! Ja, który tak marzyłem o przygodach, zbliżam się oto teraz do placu boju ściśnięty jak śledź w beczce i ciemny jak tabaka w rogu.

Zanudzałem skrzynię pytaniami.

— Co się dzieje? Co się dzieje? — podrywałem się co chwila.

Deski objaśniały cierpliwie.

Nagle — przestały mówić.

Usłyszałem gwałtowny huk, inny jakiś, bliski i trzaskający, potem krzyk, łoskot — i oto zaczęliśmy nagle trząść się i podskakiwać w ciemności.

Zorientowałem się natychmiast: Atak. Uciekamy.

Ucieczka

⁴¹ podwoda — pojazd cywilny zarekwirowany przez wojsko. [przypis edytorski]

Tak było.

Gnaliśmy widać pędem bez drogi, bo wstrząśnienia były coraz silniejsze. Chwialiśmy się z boku na bok, wylatywali w górę i opadali z powrotem.

— Przeważ! Przeważ na jeden bok, jak będziemy koło kamienia! — błagałem skrzynię.
— Ale zmiłuj się — mierz dobrze!

Wymierzyła.

Rozległ się trzask, głośne przekleństwo Griszki, walnęliśmy o coś z całej siły — i spokój.

Wieko skrzyni widać odwaliło się na bok, bo zrobiło się trochę jaśniej.

Słyszę lepiej. Tabory musiały już przejechać, bo łoskot i krzyki oddalają się. Konie przy nas szarpią się, tupią. Griszka klnie. Strzały wciąż dalsze grzmia.

Mijają chwile długie, jak lata.

Co będzie? Jaki los przyjdzie tu po nas za chwilę? Co się stanie?

Tupot licznych zbliżających się kroków.

— Sdajus!⁴² — krzyczy Griszka.

Uszy aż się stulają przed tym, co mają usłyszeć. Jakież to będą słowa?

Ktoś mówi:

— Konie byś trzymał, durniu, bo się pokaleczą!

— Swoi!

SWOI

Stali przy wozie gromadką, badając Grizkę.

— Co wiozłeś?

— Generalski tabor.

— Skąd?

— Ze Lwowa.

— Ale? — odzywają się niedowierzające głosy.

— Jej Bogu! — klnie się Griszka.

— Ej, chłopcy! — mówi wesoły, rozkazujący głos — a zajrzeć tam do jakiej skrzyni.

Nasza skrzynia najbliższa i odbita. Ktoś odrywa do reszty deskę.

— Uważajcie, obywatelu, bo nas wysadzicie w powietrze — drwi jeden. — To bomby.

— Wypchaj się motylami, to i bez bomby polecisz, nie bój się! — brzmi odpowiedź.

Kochani! Kochani! Każde słowo głaszcze jak miód radością.

Czyjaś ręka wsuwa się między serwety, ostrożnie — szuka, maca.

Wydają najradośniejszy powitalny pisk. Ręka cofa się gwałtownie.

— Ki lichy? — pyta zachłyśnięty zdumieniem głos:

— Dziecko?

— Co gadacie! Byłoby to żywe w tylachnej skrzyni! Zadużyłoby się.

— Zadużone nie piszczy.

Racja jest oczywista. Nowa ręka ostrożniej jeszcze próbuje gruntu.

Mimo lekkości dotknięcia piszczę z całej siły.

Teraz serwety jedna za drugą furkają w powietrzu. Nareszcie! Oczy mrużą mi się od blasku. Nade mną błękitne, pogodne niebo wiosenne, a na jego tle kilka pochylonych ku skrzyni, młodych, rozciekawionych twarzy.

Na głowach maciejówki⁴³: — Oni!

Nagła salwa śmiechu. Dojrzeli mnie.

Jestem porwany, podniesiony w górę. Wszyscy ryczą. Trzymają się za boki. Oglądają mnie i podają z rąk do rąk.

Ja mruczę, piszczę, szczekam. Śpiewałbym, gdybym umiał.

Ktoś dojrzał obrózkę. Odczytał. Nowa radość.

— A zobaczcie no, chłopcy, co nam przywiózł sobą ten obywatel? — rozkazuje wesoły głos kaprała.

Przetrzęsają skrzynię.

— Hurra — rozlega się tryumfalnie. — Restaurację!

⁴²*sdajus'!* (ros.) — poddaje się. [przypis edytorski]

⁴³*maciejówka* — czapka męska z okrągłym daszkiem. [przypis edytorski]

— Byczo!

Naprawiają wóz, dygują skrzynię. Siadają, gdzie kto może.

Ja jestem w tryumfie niesiony na rękach.

— Trza go wziąć do meldunku — odzywa się ktoś.

— No! — potwierdzają.

— Kiep⁴⁴ jestem, jak go nie przedstawię Dziadkowi.

— Bez śpasów⁴⁵, Szczapa!

Wszystko śpiewa we mnie z radości.

Jakie życie jest piękne!

Spod jasnego słońca, szeroko, jak okiem sięgnąć, woła — świat.

Za każdym pagórkiem czekają niesłuchane przygody.

I jestem — z Nimi!

Przed przyzbą⁴⁶ na wpół zburzonej chaty chłopskiej wyprężony jak struna kapral zdaje raport:

— Obywatelu kapitanie! melduję posłusznie: patrol wrócił bez strat. Wzięliśmy jednego jeńca, jedną podwodę ładowną, parę koni i jednego niedźwiedzia.

— Oszaleliście, obywatelu! Skąd znów niedźwiedzia?

— Ze skrzyni, obywatelu kapitanie.

— Co za kawał? — dawajcież waszego niedźwiedzia.

— Rozkaz, obywatelu kapitanie. Szczapa! — niedźwiedź!

Wezwany, pierwszy mój odkrywca, wyciąga mnie spod pachy i podaje kapitanowi.

Staram się skorzystać z tej okazji, aby wykonać łapą jak najpoprawniejszy ukłon wojskowy.

Kapitan parska śmiechem.

— Gdzieżeście znów takiego wygrzebali? — pyta.

— W restauracji, obywatelu kapitanie. Całą restaurację nam przywiózł — komunikuje z zachwytem Szczapa.

— Jużeście to spenetrowali!

— Skrzynia rozbita, obywatelu kapitanie! — tłumaczył kapral.

— A inne?

— Nie przeszukane, obywatelu kapitanie.

— Dawać je tu.

W skrzyniach okazuje się paka map i papierów generała. Trzeba ją niezwłocznie odnieść do Komendanta⁴⁷.

Kapitan zbiera się. Szczapa usłużnie zaofiarowuje się na ochotnika nieść paczkę.

Mrużąc oko w stronę kolegów, zabiera jedną ręką paczkę, drugą mnie i wędruje za kapitanem.

Rozglądam się. Widzę teraz, że po tym świecie, który wydał mi się zrazu tak radosnym — chodzi klęska.

Co chwila strzały grmią. Tu i ówdzie czernieją świeże zgliszcza. Nie mam czasu o nich pytać. Mijamy szybko.

Gdzieniedzie ziemia skopana, zryta. W dolach i rowach płaczą się całe kupy pociętych, zardzewiałych drutów kolczastych. Mijamy.

Jedna chata calsza od innych. Przed przyzbą gromadka oficerów.

— Cześć!

— Cześć!

— Do Komendanta. Z raportem.

Zameldowano. Wchodzimy.

Łapy, potrząsane ruchem niosącego mnie Szczapy, szykują postawę najsprężystszej służbistości.

⁴⁴kiep (daw.) — głupek. [przypis edytorski]

⁴⁵śpas a. szpas — zabawna sytuacja. [przypis edytorski]

⁴⁶przyzba — wał ziemny usypany wokół podmurówki chaty. [przypis edytorski]

⁴⁷Komendant — Józef Piłsudski (1867–1935), dowódca wojskowy, działacz niepodległościowy i socjalistyczny, w czasie I wojny światowej organizator Legionów, naczelnik państwa po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w roku 1918, wycofał się z polityki w roku 1922, by w 1926 przejąć władzę w wyniku tzw. przewrotu majowego. [przypis edytorski]

Ktoś siedzi przy oknie, pochylony nad rozłożoną mapą. Ma siwy gładki mundur.
 Obraca się. Spojrzał.
 Przygotowana sprężystość moja znika, jak sen. W łapach czuję omdłałość wzruszenia.
 Spod gęstej smugi brwi patrzą w bladej twarzy siwe, sokole oczy. Idzie z nich moc skupiona, przenikliwa, jak stal. Cała postać zdaje mi się, jak klinga⁴⁸ miecza.
 Kapitan salutuje. Składa raport.
 Szczapa stoi ze mną przy drzwiach, wpatrzony jak w tęczę — w Dziadka.
 — Gdzie papiery? — pyta metaliczny, przeciągający nieco głos.
 — Szczapa! — wola kapitan.
 Szczapa krokiem żołnierskim podchodzi z papierami, nie wypuszczając ani na chwilę z ręki mnie.
 — A to-ż co? — pyta ten sam stalowy głos, tym razem o moją osobę.
 Wyprostowany słuźbiście Szczapa recytuje:
 — Melduję posłusznie, obywatelu Komendancie! Niedźwiedź. Zdobyczny.
 Uśmiech. Jaki niespodziewanie jasny, dziecięcy uśmiech. Rozjaśnił całą twarz. Oczy zrobiły się miękkie i dobre, dobre.
 Szczapa rozpromieniony robi na pięcie foremny zwrot i wychodzi, przyciskając mnie czule do boku. Wtedy dopiero ośmielam się cicho, radośnie — westchnąć.
 Przed chatą jeden z oficerów zaczepia Szczapę. Ten prezentuje mnie na żądanie, dodając z dumą, że sam Dziadek uśmiechnął się do mnie.
 Ale i bez tej zachęty wszystkie twarze rozweselają się, jak na urząd.
 Przechodzę z rąk do rąk.
 — Wcale⁴⁹ zuchowaty niedźwiadek — decyduje jeden z oficerów.
 — A wiecie — mówi drugi — w Paryżu to takie niedźwiadki przyczepiają do samochodów „na szczęście”. Co drugie auto w Lasku Bulońskim⁵⁰ wiozło taką małpę na koźle.
 — Moda!
 — A może i nie moda — Człowiek zawsze szuka, co mu szczęście przyniesie. Francuzi święcie wierzą w mascotte’y⁵¹.
 — To może i nam Miś przyniesie szczęście.
 — Trzeba by go na auto posadzić.
 — Idź najpierw fasować⁵² auta Austriakom!
 — E, to i bez auta. Dać go na tabor — niech jedzie.
 — Za porządny niedźwiadek na taborytę!
 — Dać go na wóz Dziadka! Niech szczęści.
 — Zgoda.
 — Szczapa! to wasz niedźwiedź. Dacie go taborytom na wóz Dziadka?
 — Rozkaz.
 I tym słowem rozstrzyga Szczapa mój los.
 Gdyby ode mnie samego zależało przynoszenie szczęścia ludziom, to z pewnością droga Legionów byłaby szlakiem samej tylko radości i ani jeden zostawiony po drodze krzyż nie płakałby nad żołnierską mogiłą.
 Niestety jednak, są przeznaczenia potężniejsze od szczęśliwego magnesu pluszowych niedźwiadek i, pomimo całego wysiłku moich życzeń, szlak żołnierskiego marszu ku wschodowi słońca był jedną długą rzeką krwi i znoju⁵³, gdzie tyłu, tyłu bohaterów zostało w zimnym grobie, śnić Polskę.

„Śpij kolego, a w tym grobie
 Niech się Polska przyśni tobie!”

⁴⁸klinga — tnąca część broni białej. [przypis edytorski]

⁴⁹wcale (daw.) — całkiem. [przypis edytorski]

⁵⁰Lasek Buloński — park w Paryżu. [przypis edytorski]

⁵¹mascotte (fr.) — maskotka. [przypis edytorski]

⁵²fasować — wydawać z magazynu. [przypis edytorski]

⁵³znój — trud, wysiłek. [przypis edytorski]

Radość pierwszych chwil spotkania z Legionami przesłoniła się prędko gorzką troską o ich losy. Regestry, spisy, raporty, wiezione razem ze mną na wozie Dziadka opowiedziały mi ich dzieje aż do dna.

Opowiedziały tajniki związków przedwojennych, o których niegdyś słyszałem już tyle od Stasia i jego strzeleckiego karabinka...

I historię pierwszego w chwili wojny oddziału „siódemki”, co w połowie bez koni, z siodłami na plecach przekroczył granicę Królestwa, by polską konnicę tworzyć.

I wyjście Legionów z Krakowa i pierwsze walki, i luki w szeregach, i nowe, wciąż rosnące zastępy.

Osobiste notatki i mapy Komendanta śpiewały *pean*⁵⁴ niezłomnej, zwycięskiej wiary.

Papiery, przysyłane z austriackiego sztabu — szydziły.

Listy strat płakały szeregami nazwisk.

Och, pamiętam wszystkie te imiona!

Przy każdym bez mała z nich połowa luneta przesuwiała przed nami, jak żywe, wspomnienie boju, w którym żołnierz padł.

Widziałem wszystkie te ataki nieustraszone, przedzierania się rozpaczliwe, osłaniania bohaterskie cudzych odwrotów.

I tyle, tyle krwi! Tyle szlachetnych, ukochanych głów, złożonych w czarną wilgotną ziemię.

Dziś wiem już wszystko. Wiem, że każda kropla tej świętej, za Sprawę przelanej krwi, to było nowe życie, wsączane w żyły obumarłej Ojczyzny. Że bez tego strasznego żywego źródła nie mogłaby powstać Polska spod mogiły.

Ale wtedy to wiedział tylko — On.

I buntowało się wszystko we mnie gorącym oburzeniem przeciw najeźdźcom, zaborcom, krzywdzicielom, co toczyli tę szlachetną krew — cudze grabiąc.

Tabor komendy brygady ostrzeliwany był często i ciężko.

Staralem nieraz porozumieć się z lecącymi kulami. Ale te zbyt były pijane pędem.

Przelatywały tylko tuż koło mnie ze świstem: — „Niosę śmierć!” — a potem padały martwo i pytane nie pamiętały, kto i przeciw komu je słał.

Były już tylko niewinnymi kawałkami żelaza.

Byłem bezsilny. Nie mogłem ustrzec nikogo, ulżyć w niczym.

Musieli sami do końca spełniać podjęte dzieło ofiary.

A pełnili je tak radośnie jakby nie o życie, a o zabawę tu szło.

Szli szeregami w najcięższy bój, śpiewając. Śpiewając brali moskiewskie okopy. Śpiewając marzli na mrozie i gnali milami w skwarze pylnych dróg letnich.

A na czele zawsze On, zawsze myśl Jego, pieśń o Nim.

„Jedzie, jedzie na kasztance,

Siwy Strzelca strój...

Hej! hej! Komendancie!

Miły Wodzu mój!

Masz wierniejszych niż stal chłodna

Młodych strzelców rój.

Hej! hej! Komendancie!

Miły Wodzu mój!

Pójdziem z Tobą po zwycięstwa

Poprzez krew i znój.

Hej! hej! Komendancie!

Miły Wodzu mój!

Długo jechałem już z taborem komendy brygady. Zjechałem z nim niemały kawał ziemi polskiej, zdobywamy pięć⁵⁵po piędzi, krok po kroku.

Widziałem wreszcie świat. Ale jakże inaczej niż myślałem. Ruina była wszędzie.

Zburzone, popalone wsie wygrażały w niebo kominami, a mijane, wołały za nami

Śmierć

Ziemia, Ojczyzna

⁵⁴*pean* — tu: pieśń pochwalna. [przypis edytorski]

⁵⁵*piędź* — dawna miara długości, odległość między końcami kciuka a środkowego palca. [przypis edytorski]

długo:

— Odbuduj! Ratuj! Mścij!

Po nieobszanych polach szeptał idącemu żołnierzowi lecący wiatr:

— Ostań! Siej!

A trawy łąk, deptanych pochodem, szumiały:

— Koś!

I cała ziemia, jak okiem sięgnąć, wołała doń długo, szeroko:

— Twojam!

Ludzi spotykaliśmy mało. Wróg, cofając się, zagarniał przed sobą ludność, gnana przemocą z chat, a za sobą zostawiał szczerą pustynię.

W jednej z takich wymarłych wsi zatrzymaliśmy się kiedyś na postój.

Żołnierze rozeszli się gromadkami na zwiady.

Zewsząd wiało śmiercią. Gdy podchodzili do chat, nierzadko rozlegał się we wnętrzu szum i łopot skrzydeł, i z chat wylatywały stada wron — znak, że mieszkańcami były tylko trupy. Czasami pies wychudzony stróżował obejścia.

Chłopcy wracali z poszukiwań milczący, zniechęceni. Jedna tylko gromadka przyniosła raz do taboru niezwykłą zdobycz: małą czteroletnią może dziewczynkę.

Mówili, że znaleźli ją w pustej szkole wiejskiej, gdzie w izbie leżał trup matki, zabitej uderzeniem granatu. Mała trafiona była w rączkę odłamkiem i tak przerażona, że ledwie dojrzeli ją, wciśniętą w najciemniejszy kąt, z którego nie dawała się za nic wyprowadzić. Nie powiedziała dotąd ani słówka, nie krzyknęła, trzęsła się tylko jak liść, a po bladej, wychudłej buzi płynęły jedna za drugą wielkie łzy.

Żołnierze obstawili ją rozczuleni. Dali jeść, głaskali, pocieszali. Tak dawno nie widzieli dzieci! Niejednemu przypomniawszy dom. A między nimi więcej wszak było takich, co zostawili w domu małe rodzeństwo, niż takich, do których tęskniły dzieci. Twarze robiły się łagodne, prawie dziecinne.

Zawołano doktora. Zrobił małej opatrunek na poczekaniu, mówiąc, że kość nietknięta i draśnięcie prędko się zgoi. Zaczęły się nowe indagacje⁵⁶ — bezskuteczne. Nikt nie mógł od dziewczynki wydobyć ani słowa. Trzęsła się wciąż i płakała cichutko.

Zaczęli się obawiać, że straciła mowę ze strachu.

Przypatrywałem się wszystkiemu z mego wysokiego wozu. Budziły się we mnie jakieś dawno już zapomniane uczucia. Mała przypomniawszy mi Halę. Miała także jasnopłową⁵⁷ główkę, ale oczy czarne i pełne takiego smutku, o jakiego istnieniu nie myślała pewnie nigdy moja szczęśliwa pani. Zapraǳiałem gorąco rozweselić te oczy. Wyteżyłem z całych sił dawną, wesołą zdolność przyciągania spojrzeń dziecinnych. Czy się uda?

Mała popatrzyła w górę przez łzy. Czar się dokonał. Łzy obeschły. Drobna rączka podniosła się, ukazując paluszkami mnie, a trzęsące się usta powiedziały wyraźnie z ostatnim jeszcze przydechem płaczu:

— Niedźwiedź.

Wiara była uszczęśliwiona. Jeden z chłopców poskoczył piorunem, rozciął drut, którym byłem przymocowany do podwody, ujął mnie i piszczącego zabawnie, podał dziewczynce.

Mała nie dowierza. Buzia jednak rozwesela się, jakby padł na nią promień słońca. Ja piszczyć coraz śmieszniej. Mała waha się. Wreszcie dwa wychudłe ramionka porywają mnie i przyciskają z całej siły do piersi, w której trzepoce wciąż jeszcze mocno zbolące serduszko.

Żołnierze uśmiechają się na ten widok. Ale w niejednym oku błyska łza.

Teraz można już rozmówić się z małą:

Nazywa się Zosia. Zosia Tomicka. Tatusia nie ma. Była sama z Mamą. Mama uczyła w szkole — Ciocię ma, ale daleko — aż w „Staniśławie”.

Żołnierze domyślają się, że to Stanisławów⁵⁸. Ale cóż to pomoże? Stanisławów z tamtej strony. Ani myśleć o odwiezieniu dziewczynki.

⁵⁶indagacja — wypytywanie. [przypis edytorski]

⁵⁷jasnopłowy — jasnobłond. [przypis edytorski]

⁵⁸Staniśławów — obecnie Iwanofrankiwsk, miasto na terenie Ukrainy. [przypis edytorski]

Patrzą oto na to maleństwo, które teraz obsypuje mnie pocałunkami, i nawet żal im myśleć o odwożeniu.

Mała od chwili dostania mnie w ręce czuje się już jak w domu. Ktoś posadził ją na wóz, podłożył derkę⁵⁹. Zosia mości się jak najwygodniej i powiada do mnie:

— Tu będzie dom. My tu będziemy mieszkali. Miś będzie z Zosią — heta-wio!

Żołnierze śmieją się. Doktor z oficerem radzą. I tu źle i do szpitala źle. Trzeba oczywiście zabrać małą jak najprędzej z frontu. Nie ma rady. Ale tymczasem...

— Niechże jedzie z taborem póki co — decydują nareszcie.

Teraz więc jechałem na dalszym taborze w objęciach Zosi, która ze zdumiewającą łatwością przyzwyczaiła się do nowego życia.

Stała się od razu ulubienicą wszystkich. Każdy przynosił jej, co miał najlepszego, a najmilszą rozrywką żołnierza w taborze było odwiedzanie Zosi.

Sam Komendant, dostrzegłszy kiedyś małą w przejeździe, zatrzymał się i długą chwilę głaskał jej jasną główkę.

Wszystko jednak, niestety, miało się prędko skończyć. W tych dniach jadący do Krakowa lekarz miał zabrać z sobą Zosię i umieścić u jakichś znajomych. Drżałem na myśl o tem.

Mała nie rozstawała się ze mną nigdy. Przypomniałem sobie wszystkie figle dawnych lat, aby tylko nie miała czasu myśleć o przeszłych smutkach, ani patrzeć na otaczającą nas grozę.

Legiony broniły odwrotu armii.

Tabor cofał się już w grzmocie nieustającej kanonady⁶⁰: to het, za nami, tam, gdzie nasi chłopcy trzymali stracone pozycje — wrzało piekło.

Jechaliśmy sznurem przez las. Noc zapadała.

Byłem ponury i smutny. Gryzł mnie niepokój o Nich. Przeczuwałem coś złego.

Wszyscy byli przemęczeni. Mimo huku strzałów i wstrząśnień jazdy, Zosia drzemała. Usłano jej specjalne gniazdko pod płócienną budą, i leżała tam sobie zwinięta w kłębek, nie wypuszczając mnie z rąk ani na chwilę.

Zrobiło się ciemno. Noc była chmurna, ciężka. Co chwila dalekie race i pociski świetlne rozjaśniały niebo.

Jechaliśmy między rzadkimi, starymi drzewami, które w tych chwilowych wybuchach światła nabierały fantastycznych kształtów.

W pewnej chwili, gdy skręcaliśmy koło wąwozu, rozległo się nagłe wycie, krzyk, strzały.

— Kozacy! — przemknęła błyskawicą myśl.

Konie skręciły z miejsca, i ruszyły z kopyta. Dobrze! Umkniemy.

Ale dlaczego w przeciwną niż reszta taboru stronę?

Ach! to tamte, zdobyczne konie Griszki! Może poczuły swoich?

Daremnie powożący żołnierz zawraca, wstrzymuje — Gnamy bez przytomności. Rzadkie drzewa migają po bokach. Lada chwila możemy się roztrzaskać o pień. Wchodzę w porozumienie z uprzężą. I ta stara się powstrzymać pęd. Wszystko na próżno.

O, jak trudno dogadać się z koniem! Łatwiej niż z człowiekiem, ale jakże trudno!

Przecież my nie chcemy tam jechać! I jakżeż można tłuc się tak bez pamięci! To było dobre dla skrzyń — ale — Zosia!

Mała rozbudzona, z szeroko otwartymi z przerażenia oczyma siedzi, trzymając mnie konwulsyjnie za łapę.

Słyszemy za sobą z bliska goniących jeźdźców. Wreszcie konie zziajane zwalnają biegu.

Słyszemy przeciągłe:

— Stooj!

Jesteśmy „z tamtej strony”.

⁵⁹derka — gruby koc, zwykle stosowany jako okrycie dla konia. [przypis edytorski]

⁶⁰kanonada — ostrzał. [przypis edytorski]

Z TAMTEJ STRONY

Mrużyłem oczy, nie chcąc widzieć straszliwej prawdy.

Więc znowu jestem w ręku wroga.

Nie śmiem myśleć, co się stało z żołnierzem, który nas wiozł, zacnym Jaśkiem. Nie śmiem myśleć, co będzie z Zosią.

Czuję na sobie bezustannie jej konwulsyjny uścisk. Błądą jak śmierć twarzyczkę widzę tuż przy moim łbie. Usta zaciśnięte znów milczą.

Nie! nie wolno mi poddawać się rozpaczy. Trzeba myśleć przede wszystkim o Zosi.

Obandażowane ramię dziewczynki sprawia, że zostajemy oboje skierowani na punkt opatrunkowy. Tam otaczają nas znowu obce, ale jakby mięknące na widok dziecka twarze. Podchodzą do nas dwie siostry miłosierdzia. Jedna z nich, uśmiechnięta i różowa jak lalka, zaczyna się głośno rozczulać nad Zosią. Ale doktor zwraca się do drugiej, starszej, o poważnej, surowej twarzy:

— Wy, siostrica, jedziecie jutro?

— Jadę.

— Tak coś, jeśliby z małą? A?

— A cóż. Można. Odwiozłabym ją do „prijutu⁶¹”, do znajomych „monaszek⁶²”. Wiecie?

— Pewnie, że tak. Wam i nie z drogi nawet. Na Stanisławów jedziecie...

To słowo zelektryzowało Zosię.

— W Śtaniśławie ciocia. Zosia chce do cioci.

Zrozumieli.

— A jaka twoja ciocia dzieciątko? A jak się nazywa? — bada doktor.

Mała nie umie odpowiedzieć:

— Ciocia Mania.

Niczego wy się od niej nie dowiedziecie, doktorze — konkluduje siostra. — Jakiej mnie tam cioci Mani szukać? Do prijutu małą damy, tak i chwały Bożej przybędzie. Duszę zbawim niewinną.

Drżałem. Wiedziałem ja dobrze o tych prawosławnych w Polsce przytułkach. Jak żywa stanęła mi w oczach głowa o strączkowatych, długich włosach pod stosem zakąsek na przewróconym fotelu we Lwowie. Więc on jeszcze działa? Biedna Zosia!

Muszę przyznać, że myślałem więcej o niej, niż o sobie. Całą tę noc spędziłem w niepokoju i rozpaczy.

Próżno jednak łamałem głowę nad obmyśleniem ratunku powrotem do swoich. Nie! Nie widziałem rady.

Nazajutrz rano wyruszyliśmy z siostricą.

Wysilałem się, jak mogłem, na raźną i wesołą minę, aby choć trochę dodawać ducha Zosi, co siedziała nastroszona jak ptak, pod surowym spojrzeniem nowej opiekunki.

Nie szło nam jednak obojgu z wesołością. Nawet świadomość jazdy nie zdołała pocieszyć mnie tym razem. Przyszłość przedstawiała się zbyt ponuro.

Niedaleko już Stanisławowa do przedziału, którym jechaliśmy, z brzękiem ostróg i szabli wszedł młody oficer.

Coś jak sympatyczna iskierka przebiegło po mnie nagle przecuciem — swój!

Czemu? Skąd? Tutaj! A jednak... Mundur ułański, biały orzełek. Tak. wyraźnie.

Więc oni tu — a tamci... Nagły, krótki błysk przerażenia.

Lecz oto przypominają się długie rozmowy papierów na wozie Dziadka. Budzi się dawna pewność serdeczna z pierwszej chwili wojny:

— „Przeciw wszystkim trzem!”

I postanowienie rozumu niezłomne:

— „Z każdym, byle o Polskę!”

Dobrze jest. Dobrze, że są tu i tam. I ci, i tamci wrogów mają przed sobą. I ci, i tamci za sobą mają wrogów, a ponad sobą jedyny wszędzie i zawsze cel — Polskę.

— Daj wam Boże!

⁶¹prijut (ros.) — przytułek. [przypis edytorski]

⁶²monaszka (ros.) — mniszka, zakonnica. [przypis edytorski]

Młody ułan usiadł koło Zosi. Po krótkiej chwili był już z nami w przyjaźni. Nawet surowa twarz siostrzycy rozpuściła się na widok tego młodego uśmiechu, co błyskał mu pod wąsami przy figlach z dzieckiem.

W pewnym momencie dojrzał napis na mojej obróżce. Zdumiał się, potem westchnął: — To nazwisko i adres moich krewnych. Ba! gdyby oni nie byli gdzieś tam we Francji, odcięci! Nie byłoby z tobą maleńka, kłopotu. Ale tak, sam — nic wam pomóc nie mogę. Już tej cioci Mani aby dobrze szukajcie siestrzico!

Przyrzekła.

Pożegnanie było nad wyraz smutne. Coś jak reszta nadziei odeszło razem z nim i zostało sam już tylko smutek. W znalezieniu cioci Mani nie wierzyłem.

I słusznie. Ani ogłoszenie w miejscowym piśmie, ani zgłoszenia w urzędach nie pomogły. I oto po paru dniach pobytu w Stanisławowie mieliśmy wyruszyć dalej i tym razem beznadziejnie już — do przytułku.

Szliśmy ulicą ku dworcowi. Zosia, trzymając mnie w objęciach, dreptała obok swej przygodnej opiekunki, nie rozumiejąc oczywiście całej grozy położenia. Ja rozumiałem ją za nas oboje. Tępy z rozpaczony wzrokiem patrzyłem przed siebie, w daleką perspektywę ulicy.

I nagle... Czy to sen? Czy rozpacz wyczarowała ten najszcześniejszy obraz z dna pamięci, aby tym bardziej straszliwie mi ukazać? Czy też to — prawda?

Ulicą na wprost nas idzie przyjaciel naszej podróży, ułan. a obok niego... nie! jeszcze nie mogę wierzyć oczom własnym! — obok niego — moja dawna, kochana pani — Hala! Hala z panią Niedźwiedzką. Tak jest. Nie ma wątpliwości! Te lata zmieniły ją wprawdzie trochę — wyrosła, wysmukła — ale te dwa płowe warkoczki nie mylą i te oczy śmiejące i każdy ruch znany, niezapomniany, najdroższy!

Zosia także spostrzegła. Wyrzuciła siostrzycę, podbiega do swego przyjaciela. Ten podnosi ją w górę razem ze mną i przedstawia paniom.

W krótkich słowach streszcza dzieje malej. Widać opowiadał je już poprzednio. Pani Niedźwiedzka słucha z zajęciem. Hala patrzy na mnie — Jedną chwilę nie dowierza, waha się. wreszcie spogląda na obróżkę, i oczy jej napęcznieją się łzami podwójnego wzruszenia:

— Mamo! To jest Miś!

Nie umiem opowiedzieć, co działo się ze mną przez te chwile. Wszystko przeistaczało mi się w oczach. Więc koniec złego! Bo przecie nie wątpiłem ani na mgnienie oka: wszystko rozstrzygnąć się musi szczęśliwie — od razu — albo — nie jestem Misiem.

Byłem Misiem. Znałem moją panią. Już ramionka Hali oplotły szyję pani Niedźwiedzkiej, główka schyliła się i szepce coś gorąco do jej ucha.

— Ależ oczywiście, moje dziecko! Ależ najchętniej! — mówi matka. — Jeśli tylko ta pani się zgodzi...

Krótkie porozumienie z siostrzycą: czy pozwoli wziąć sierotkę na wychowanie państwu Niedźwiedzkiemu. Mała znajdzie opiekę stałą — będzie jej dobrze. Czego szukać przytułków? Widać los lak zrządził.

W sercu siostrzycy toczy się walka między domniemanym obowiązkiem religijnym a rozsądkiem. Ostatni przeważa. Rada⁶³, że dziecku będzie tu dobrze i że pozbędzie się sama kłopotu, oddaje uroczyście Zosię i mnie w ręce Hali.

Ostatnia wymiana grzeczności. Wszystkie twarze są rozradowane.

We mnie lka nieme dziękczynienie przeżytego cudu.

Teraz zdaje mi się, że lecę na skrzydłach do mieszkania państwa Niedźwiedzkich.

My, pluszowe niedźwiadki, łączymy w sobie wierność i przywiązanie zwierzęcia z trwałością przedmiotu.

Cóż za radość, że jestem znów u mojej pani!

Bieda tylko, że Staś tuła się tam gdzieś jeszcze na obczyźnie! Ale — toż to nie koniec dzieła! — mówiłem sobie.

Odnalezienie w Stanisławowie Hali z matką nie było właściwie takim cudem, jak mi się to z początku wydawało. Zrozumiałem później całą jasność biegu rzeczy. W moim ówczesnym życiu tylko — to był cud.

⁶³rad (daw.) — zadowolony. [przypis edytorski]

Państwo Niedźwiedzcy, zatrzymani we Francji, jako obcopoddani, zdołali uzyskać po pewnym czasie pozwolenie powrotu do kraju. Że jednak Staś, ukończywszy nauki, wstąpił we Francji do szkoły lotniczej, pan Niedźwiedzki zdecydował się pozostać z synem.

Hala zaś z matką umyśliły mimo wszystko wracać do domu.

Po powtórnyim zajęciu Stanisławowa przez Rosjan dojechały aż tu i postanowiły, tak już czy inaczej, czekać na możliwość dalszego powrotu.

Bezpośrednio po przyjeździe spotkały się z nami.

Jakąż rozkoszą był mi ten chwilowy u nich wypoczynek.

Zasłużony! Rozbłysk między wczorajszą a jutrzejszą burzą. Powtórnie z Zosią przeżywane dzieciństwo.

Mała ma raj na ziemi.

Nazywa Halę Mamahalą i istotnie znalazła w mojej pani małą, troskliwą mateczkę.

Patrzę z radością na to szczęście, którego jestem poczęści sprawcą, i jestem z siebie rad⁶⁴.

Dwom jasnowłosym główkom tak dobrze u macierzyńskich kolan!

O zmierzchu płyną nieskończone bajki.

Zapomina się o świecie, o wojnie...

I tylko czasem zakłuje niespodzianie natrętna, niespokojna myśl:

Że tu oto zrobione już wszystko. I że czas może dalej... Uszy nastawiają się same na lecące ze świata, wieści.

Pewnego ranka zdumiał mnie niezwykle wygląd miasta. Cóż takiego?

Ulicami ciągną z radosną pieśnią gromady ludzi, a nad głowami ich powiewają, niby krwawo łopocące na wicherze skrzydła — czerwone sztandary.

Naprzeciw naszych okien, z daleka widoczny na frontonie⁶⁵ rosyjskiego urzędu, malowany orzeł dwugłowy wyraźnie drży. Widzę, jak zbiega go długi dreszcz, ilekroć załopoce bliżej czerwono płonąca w blasku płachta. Ach! Teraz zbliża się wprost ku niemu gromadka przechodniów. Co to? Ktoś podnosi wielki pędzel, ociekający farbą... Nie ma orła! Już na jego miejscu zawieszono czerwoną chorągiew.

Do domu wracają ludzie z nowinami.

Rewolucja! Car padł. Wielki rosyjski biały car, co słał szeregi zaborców na naszą ziemię, przeciw któremu walczyły od wieka zastępy bojowników Ojczyzny — padł.

Teraz zrozumiałem, co znaczy czerwony sztandar na miejscu dwugłowego orła: to car utonął we krwi, którą przelewał.

Radowało się we mnie serce wolnego niedźwiadka tym zwycięstwem wolności — ale niepokoiła mnie — wojna.

Jak żywy stanął mi w pamięci Griszka. I któż to teraz każe niechętnym wojować?

Przewidywałem słusznie.

Do Stanisławowa jęły⁶⁶ dolatywać od frontu trwożne wieści: Armia rewolucyjna pobiła. Ucieka w nieładzie. Pali, rabuje, grabi.

Straszna to była noc, kiedy szyby naszych okien zaczerwieniły się od łun, zadygotały od strzałów, grzmiących w mieście.

Hala i Zosia leżały ubrane w łóżeczkach — Mała miała mnie tuż przy sobie na poduszce.

Pani Niedźwiedzka modliła się z twarzą ukrytą w dłoniach. Kiedy podnosiła głowę, widziałem, że twarz miała białą jak wigilijny opłatek.

Co chwila wbiegał ktoś z coraz straszniejszymi nowinami:

— Już na naszej ulicy rabują! Już u sąsiadów!

Błady ranek zajął groźą do okien i oświetlił wybladłe, postarzałe twarze.

Przyszła chwila, kiedy i brama naszego domu zajęła pod ciosami pijanej rabunkiem tłuszczy.

Jakże głucho zajęła! Huczy jak dzwon na trwogę:

⁶⁴rad (daw.) — zadowolony. [przypis edytorski]

⁶⁵fronon — frontowa ściana budynku. [przypis edytorski]

⁶⁶jęć (daw.) — zacząć. [przypis edytorski]

— Idą!

Nie zdołam nigdy opisać wyrazu twarzy pani Niedźwiedzkiej w tej chwili. To jedno widziałem wtedy i długo jeszcze potem, to jedno tylko widziałem.

Ale jednocześnie... Cóż to się stało w mieście? Po rabusiach poszedł nagły popłoch. Ulicą leci wyciągniętym galopem oddział znanego mi polskiego uniformu. I koniec.

Zanim zrozumieliśmy, co się dzieje — niebezpieczeństwo było usunięte.

To wracający z frontu ułani polscy obrócili oręż przeciw rabującemu miasto żołdactwu. Uratowali Stanisławów.

W ciągu dnia wpadł do pani Niedźwiedzkiej nasz młody przyjaciel.

Jakże go powitano!

Nie mogąc przemówić ze wzruszenia, pani Niedźwiedzka ścisnęła mu głowę. Mama-hala przyprowadziła Zosię ze mną.

— A ot, przyszedłem się pożegnać, bo nas znowu na front ślą — zawołał na wstępie.

— Jezus Maria! — przeraziła się pani Niedźwiedzka — jeszcze i to!

— Cóż robić! Rozkaz. Im wolno, jak chcą, ale my musimy do końca — mówił, więcej do siebie niż do nich.

— Zosiu — zwróciła się Hala do małej. — A jakże my mu podziękujemy? Przecież on nas obronił! Cóż mu za to damy na drogę? Na wojnę — Zosiu? Co?

Mała patrzyła wielkimi oczami w swego przyjaciela. I nagle zdobyła się widać na bohaterkie postanowienie. Poczulem na sobie uścisk i pocałunek tak gorący, jak może nigdy dotąd w życiu — i oto Zosia gwałtownym ruchem wręcza ułanowi — mnie:

— Zosia da mu Misia. Miś z nim pójdzie na wojnę — będzie go bronił.

Nikt nie śmiał się sprzeciwić bohaterstwu małej.

— Może istotnie przyniesie ci szczęście! — mówiła Hala.

Ułan z uśmiechem, ale wzruszony do głębi, ucałował Zosię, pożegnał się ze wszystkimi, niezręcznym ruchem zabrał mnie pod ramię i wyszedł.

Po chwili byłem zawinięty w płaszcz i przytroczony do ułańskiego siodła.

Pierwszy to raz brałem udział w ataku.

Wprawdzie zawinięcie płaszcza zasłaniało mi nieco widok bezpośredni, ależ i koniom w powozowej uprzęży nakładają przecie kłapy na oczy, aby się nie ploszyły patrzeniem w bok. Była to zbyt uczynna wobec mnie ostrożność, rasa bowiem nasza nie należy do tchórzliwych, ale też przyznać muszę, że było czego się ploszyć.

Trzykrotnie szarżowaliśmy austriacko-niemiecką armię. Mieliśmy rozkaz osłaniania do końca odwrotu tych samych rozprzężonych pułków rosyjskich, przeciwko którym wczoraj jeszcze broniło się miasto.

— A więc wszędzie to samo! — myślałem. — Wszędzie i zawsze!

Wielka jedność polska błysnęła mi, jako rozjaśniająca błyskawica pośród chaosu strzałów, świstu wichru, piekła impetu walki.

Takie chwile, jak ta, nauczyły mnie losów polskich więcej, aniżeli wszystkie niegdyś gawędy i lekcje historii.

Ale była to straszna nauka.

Pędziliśmy jak wicher. Czulem, jak wszystko łamie się przed nami — przeszkód nie ma.

Tylko co chwila przeraźliwie spokojny głos komendy:

— Szlusuj!

To trzeba ścisnąć szeregi, które wyszczerbia — śmierć.

Kiedy po trzecim ataku przyszedł ostatecznie rozkaz odwrotu, pułk był zdziesiątkowany.

Mój nowy pan miał czapkę dziurawą jak sito, a na ciele parę lekkich na szczęście ran.

Wracali samotni, wbrew wszystkim i wszystkiemu, wierni obrońcy polskiego honoru.

Pod koniec przewlekłej kuracji mego pana pewnego wieczoru ktoś cicho zastukał do drzwi.

Walka

Patrzałem jak zwykle ciekawie spodwysokiej lampy, kiedy dwaj goście weszli do pokoju.

Pierwszy — tak, to przyjaciel i towarzysz broni mego pana — odwiedzał nas często — ale drugi?

Kiedy podszedł w krąg światła, o mało nie spadłem z biurka.

Toż to mój chłopiec! Stamtąd. Tak! nie myślę się. Odzież nie zdołała go odmienić. To jeden z oficerów, spotkanych niegdyś przed chatą Komendanta — tam. Najmłodszy.

Siedli przy biurku. Przez sinawy dym papierosów widzę dobrze trzy pochylone ku sobie, młode, szlachetne twarze. Mówią cicho.

Przemieniam się cały w słuch. Cóż się dzieje?

Słyszę — I nagle... Jezus Maria, co oni mówią! To nieprawda!

— Komendant uwięziony. Pierwsza brygada rozwiązana. Większość ludzi po więzieniach. Rozsyпка. Żle.

— Cóż będzie dalej? — pyta mój pan.

— Ha! zesłiśmy pod ziemię, jak krety — brzmi odpowiedź. — Skrycie trza znowu iść. Wszędzie dotrzeć. Wszędzie być. Taki rozkaz.

Mówią o organizacji. O zadaniach pracy.

Pójdziemy razem.

Mój pan od dawna służył już wspólnej sprawie. W organizacjach wojskowych pracował. Stanie się teraz ważną sprężyną ruchu.

Rozmowa schodzi na szczegółowy plan działań. Ręce się uściśniły.

W pewnej chwili czuję na sobie uporczywy wzrok gościa.

— Widzę, że i wy — odzywa się do mego pana — macie tu niedźwiadki „na szczęście”. Mnie bo to przypomina inne, lepsze czasy.

Wyciąga po mnie rękę. Och, dać się poznać!

I nagle:

— Jezus Maria! toż to ten sam! Skądżeście go tu wzięli? Czy nie wiecie, co z dzieckiem? Rany Boskie, skądżeście wy mieli wiedzieć? Szalone rzeczy! — zachodzi w głowę gość.

— Chcicie wiedzieć, co z Zosią? — uśmiecha się gospodarz.

— Co? Wy naprawdę? wiecie? No i cóż Zosia? Mówcież! Mówcie!

— A no, Miś doprowadził szczęśliwie małą do swoich państwa, a moich krewnych, Niedźwiadzkich w Stanisławowie, którzy wzięli ją na wychowanie. A mała — raz kiedyś — dała go mnie. Gdzież bo on nie był!

Westchnął na wspomnienie tamtych czasów — Po czym w krótkich słowach opowiedział dzieje nasze od chwili spotkania w wagonie.

Jak mogłem, podkreślałem słowa jego gestem żołnierskim. To był mój raport. Na końcu mruknąłem z zadowolenia.

— No i pomyślcie — dziwił się gość. — A myśmy tam za tę Zosię natrzebili kozaków. Żal się Boże! Chłopcy chcieli na gwałt odbijać małą. Ale gdzie? Wiatru w polu szukać — A to ten niedźwiadek zrobił swoje. No! no!

— Ale skąd on się tam u was wziął? — pytał teraz mój pan.

Przyszła kolej na gościa opowiadać moje dzieje w Legionach. Teraz jemu zamgłyły się oczy od wspomnień.

— Ale nie wypuszczajcie już z rąk tej małpy — rzekł wreszcie, otrząsając się ze wzruszenia. — Niechże on i nas teraz doprowadzi do szczęśliwego portu.

— Jak Zosię! co?

Roześmieli się, pokleпали mnie na pożegnanie i wyszli.

Nawet „małpą” nie byłem urażony.

Radość moja stała się zupełną, kiedy, dzięki szczęśliwym okolicznościom, pan mój dostał samochód i, umieściwszy mnie na koźle, zaczął objeżdżać w ten sposób szerokie drogi rosyjskie.

Pierwszy raz byłem pijany wiatrem — Zrozumiałem, co to jest pochłanianie przestrzeni. To była rozkosz.

Automobil był pochodzenia belgijskiego. Zaczna, solidna maszyna, pełna najlepszych zasad.

Zaprzyjaźniłem się z motorem. Wszystkie części składowe powierzyły mi swoje tajemnice. Prowadziliśmy nieraz długie rozmowy, z których dowiedziałem się wiele.

Automobil tęsknił do kraju i twierdził, że takich dróg, jak w jego ojczyźnie, nie ma nigdzie na całym świecie. W tęsknocie pocieszało go jedynie to, że służy u nas dobrej i pokrewnej sprawie. Całą siłą bowiem swego czterdziestokonnego motoru nienawidził Niemców i pragnął powrotu do wolnej ojczyzny.

Byliśmy sobie bliscy. Rozumieliśmy się i szanowali wzajemnie.

Piękne też były nasze wspólne jazdy.

Ale najpiękniejsza ze wszystkich — ta, co powiodła nas, szalonych pędem i nadzieją, na wieść, że druga brygada Legionów przeszła na naszą stronę.

Motor pędził, jakby już był na drogach belgijskich. W uszach śpiewał wiatr najpiękniejsze marzenia.

Wszyscy troje wstąpiliśmy na służbę do Hallera⁶⁷.

Aż oto radosne drogi nasze przegrodziła błękitna woda Dniepru pod Kaniowskim obozem.

Tu rozstałem się z moim panem. Poszedł walczyć w szeregach, mnie zostawiwszy na koźle samochodu.

I nie miałem go już wówczas zobaczyć — długo.

Jeszcze jedna bohaterska obrona. Jeszcze jedna kłęska. I oto wyciągają się ku mnie obce, najstraszliwsze ręce.

Obóz zdobyli Niemcy.

ALIANCI⁶⁸

Obcy ludzie w szarych hełmach obstąpili automobil.

Obcy język brzęczy ciężkim, natrętnym żartem.

Sieroctwo. Złość. Bezzadność.

Brrr!

Ale żaden prawowity Miś nie zostaje długo w przygnębieniu. Zresztą mam obowiązki.

Mój przyjaciel samochód, zbyt oszołomiony okropnością losu, postanowił się zepsuć. Od godziny już nie odpowiadał na wszystkie majstrowania i próby puszczenia go w ruch. Dręczony motor odsapywał tylko, potem wstrząsał się gorączkowym szlochem — i milkł.

Była to jednak taktyka niebezpieczna.

— Jeżeli uznają maszynę za beznadziejnie zepsutą — tłumaczyłem — gotowi zostawić nas, na Bóg wie jak długo, w jakichś składach — a wtedy co?

Lepiej przeciwnie, wykazać całą sprawność, żeby jak najprędzej wysiali nas gdzieś do pracy — a świat jest taki szeroki!

Rozumowanie moje trafiło do przekonania motorowi. Wpadł momentalnie w należne, wzorowe tętno i okazał się jak najposłusznieszym narzędziem. — Zdumienie!

W tryumfie skierowano nas do głównej kwatery.

Po drodze przyjrzałem się po raz pierwszy niemieckim żołnierzom.

Drogą sunął nieprzerwany ich wąż. Jeszcze jeden! Szare hełmy, szare mundury w kurzu gościńca sunęły marszem tak miarowym, że zdawało mi się, iż widzę szereg nakręconych maszyn, a nie ludzi.

Twardym, mechanicznym krokiem szli, niby jakieś nieznanne, straszliwe stwory, z innej planety przybyłe — na zabór ziemi.

Nagły, potężny, bezduszny przewala się koło nas takt marszu:

„*Deutschland, Deutschland über alles!
Über alles in der Welt!*”⁶⁹

⁶⁷ *Haller, Józef* (1873–1960) — generał wojska polskiego, legionista, pod koniec I wojny światowej dowódca tzw. błękitnej armii, zorganizowanej we Francji. [przypis edytorski]

⁶⁸ *alianci* — sojusznicy. [przypis edytorski]

⁶⁹ *Deutschland, Deutschland über alles! Über alles in der Welt!* (niem.) — Niemcy, Niemcy ponad wszystko, ponad wszystko na świecie (początek niemieckiego hymnu narodowego). [przypis edytorski]

Patrzę z przerażeniem na tę tępą moc. Więc to — to — zwycięża?
Cała moja niedźwiedzio-ludzka, polska, grunwaldzka tradycja budzi się gwałtownym odruchem.

Razem z motorem belgijskiego samochodu dygocę i podrywam się, jak do skoku.
I to w takich rękach jest w tej chwili pół świata?
Więc w takich rękach mam pozostać ja?!
Nigdy!

Czy to siła mego postanowienia przyciągnęła losy?
Czy tak była z góryznaczona droga moich przeznaczeń?
Nie wiem.
Dość, że odesłano nas bezpośrednio na zachodni front.
Jedynie dzięki wyjątkowej skrupulatności niemieckiej nie zostałem od razu rozdzielony z moim przyjacielem.

Gruby Bawarczyk, Hans, który dostał w opiekę nasz samochód, uważałby sobie bowiem ze śmiertelne nadużycie, dać naruszyć w czymkolwiek jego całość.

Opakował więc jak najtroskliwiej, co się dało, na mnie zrobił nawet specjalny, nieprzemakalny futerał, i — gotowe! W towarzystwie innych aut, aeroplanów⁷⁰ i wszelakiej zdobyczy wojennej zostaliśmy załadowani do pociągu.

Droga była smutna: wszak byliśmy w niewoli. A na dobitkę taki bierny sposób podróży oburzał do głębi istoty tak samodzielne jak samochody albo samoloty.

— Aeroplan kolejną wozic! — jęczał z oburzeniem najbliższy nasz sąsiad samolot.

— Jak to jedzie! Jak to jedzie! — wydziwiała z pogardą automobile na pocziwe, zasapane lokomotywy, stukające nieskończonym szeregiem wozów ciężarowych po szynach.

— Zabytki średniowiecza! — zdecydował samolot i popadł w futurystyczną zadumę.
Eskortował nas gruby Hans i paru innych Bawarczyków z tego samego pułku.

Na postojach śpiewali. Słuchałem z ciekawością pieśni. Najczęściej wracał długi sentymentalny refren:

„*In der Heimat! in der Heimat!*”⁷¹

Więc i oni tęsknią do ojczyzny? Ze zdziwieniem odnajdywałem w tych automatach rygoru — ludzi. Przypomnieli mi Griszkę.

— A więc i ci tak samo? — myślałem. — Po cóż tedy wszystko? Po co — wojna?

Ha! nie mnie sędzono to rozstrzygać!

Podróż nasza skończyła się aż w głębi Francji, w bezpośredniej bliskości frontu, w okolicach Marny.

Tutaj też nastąpiło moje pożegnanie z przyjacielem.

Nie zapomnę nigdy tej chwili.

Samochód dostał się na służbę oficera pruskiego. Motor aż się trząsał ze złości pod jego ręką.

W pierwszą podróż Prusak zabrał z sobą towarzysza, wracającego na front oficera artylerii. Ten niezmiernie zainteresował się moją osobą.

— Wiesz, Franz — mówił do Prusaka — to musiała mascotte’a być. Jacy ludzie głupi, co?

— Najlepsza mascotte’a — to to! — burknął Prusak i pokazał mocno ściśnięty kulek, śmiejąc się głośno.

Towarzysz jego oglądał mnie ciągle. Zobaczył obrózkę.

— Was ist das?⁷² — „Mis Niedzwiedzki” — zdziwił się napisem.

Prusak popatrzył.

— Do diabła! Polski niedźwiedź! Ależ zabawna bestia!

Przygniótł mnie ręką. Mruknałem groźnie, krótko.

⁷⁰aeroplan — samolot. [przypis edytorski]

⁷¹*In der Heimat! in der Heimat!* (niem.) — w ojczyźnie! w ojczyźnie! [przypis edytorski]

⁷²*Was ist das?* (niem.) — co to jest? [przypis edytorski]

Roześmieli się obaj.

— Kolossal⁷³! — zachwycał się artylerzysta, zmuszając mnie do wydawania coraz nowych odgłosów. — Umarłego by rozśmieszyl!

— Jak ci się tak podoba, to go weź — zaofiarował Prusak.

— Co mi po nim?

— Weźmiesz go z sobą na balon.

— Chyba by zrobić z niego jaki użytek — namyślał się chwilę — przymocować mu do obróżki kompas albo mapę. Bo tak... Nie warto.

— Zrobisz, jak zechcesz. Mnie i tak tu nic po nim. Wstyd nawet z takim głupstwem się wozić.

— Zgoda. Dziękuję — Potem odeślę go siostrzeńcom do domu.

Masz tobie los!

Ledwo zdołałem powstrzymać mego przyjaciela od nagłego zahamowania motoru w trakcie tej rozmowy. Na cóż by się to przydało!

— Zachowaj te sztukę na moment odpowiedniejszy — przekładałem. — Napewno przyjdzie chwila, kiedy będziesz bliższy ratunku.

Sam jednak byłem wzburzony do głębi zarówno okazywaną przez Niemców pogardą, jak i obietnicą odesłania siostrzeńcom. Tego mi tylko brakowało! Niby mało miałem zmartwień bez tego!

Dojeżdżaliśmy. Nasi pasażerowie zegnali się z sobą.

— Pamiętaj, że ci naznaczam spotkanie — z tamtej strony! — zdążyłem tylko jeszcze szepnąć na pożegnanie wiernemu towarzyszowi niedoli.

W kilka dni później z umocowanym u obróżki kompasem i przywiązaną na tasemkach dużą, złożoną, podklejoną mapą, znalazłem się wraz z moim posiadaczem w łódce obserwacyjnego balonu.

Całe szeregi takich balonów kołysały się wzdłuż frontu na wysokich linach. Niebo było pogodne. Pełnia lata.

Nastrojony byłem uroczyście i ponuro: Taka chwila! taka rozkoszna chwila — z kim?! — Podczas kiedy oficer odbierał ostatnie instrukcje, ja rozglądałem się i zaznajamiałem z otoczeniem.

Nad głową kołysała się nam olbrzymia, a dziwnie bezradna masa balonu. Łódka, otwarta zewsząd, miała kształt pierścienia z otworem w podłodze.

W pewnej chwili przez otwór ten zobaczyłem, że ziemia zaczyna się pod nami zapadać. Zabrakło mi tchu. Co za dziwo! Stoimy przecie. A jednak wszystko z piorunującą szybkością jedzie w dół.

Widnokrąg rozszerza się pod nami i zmienia do niepoznania.

Ziemia ma teraz kształt wklęsły, jak wielka, okrągła, zielona miska. Czarne rysy krają ją jak pęknięcia. Błękitna wstęga Marny błyszczący w słońcu.

Z dwóch stron długa, jak okiem dojrzeć, linią wybuchają co chwila błękitnawe dymki.

Drobne mróweczki uwijają się dokoła.

Widok jest tak dziwny i piękny, że nie mogę przyjść do siebie ze zdumienia.

Mój oficer ze słuchawką na uszach, z lunetą przed sobą, bada teren.

Zrozumiałem, że porozumiewa się z ziemią. Ze kieruje obstrzałem.

Tak. Te śliczne błękitnawe pióropuszki dymków — to artyleria. Te ruchliwe mróweczki — to wojsko. A ta czarna rysa przed nami — to francuskie okopy.

A więc wystarczy podnieść się trochę w górę, aby patrzeć na wojnę jak na zapasy mrówek?

Ależ ja nie chcę! Nie chcę przeciw tamtym!

— Baczność! — zgrzytnęły nagle wyprężone liny. Balon zaczął się kiwać kłopotliwie w silnie dmącym wietrze, zupełnie, jak wielki, dobroduszny, zaniepokojony zwierz.

— Co się stało? — pytałem.

— Nic! nic! fałszywy alarm! — uspokoiła luneta.

— Myślałem, że już leci — martwił się balon.

⁷³kolossal (niem.) — sens: robi wrażenie. [przypis edytorski]

— Czegóż na takiej wysokości jeszcze się bać można? — badałem zdumiony.
— On napada z góry — wzdychał balon.
Spadochron, przyczepiony do niezwyklego kroju spodni niemieckiego oficera, objaśnił mnie wreszcie.
— Balon boi się francuskich aeroplanów. Ciska taki bombę z góry i — krrach! — po wszystkim!
— A wtedy co? — pytałem zaniepokojony.
— Od tego jestem ja — odrzekł dumnie. — Wtedy się skacze z łódki, ja się rozwijam i znoszę gościa powoli na ziemię.
— Bez szwanku⁷⁴? — badałem.
— Bez. Tylko, że czasem niezupełnie tam, gdzie chce. Szczególniej, jeśli wiatr zły — jak dziś — Dziś nie radziłbym nikomu skakać. Znalazłby się u Francuzów, jak dwa a dwa cztery.
Zrodziła się we mnie nagle, szalona myśl. A gdyby tak... Mam swoją mapę na plecach...
Wyteżyłem uszy, czy nie usłyszę nadlatującego terkotu. — Nie.
Ale cóż z tego? Czyliż nie mogę sam?
Mój posiadacz pochyła się właśnie po coś. Wziął mnie w rękę, opiera o barierkę. Chce rozwinąć mapę.
Kichnął.
Korzystam z tego, by całą energią — wysunąć mu się nagle z ręki.
Chce mnie chwycić.
Oho! akurat! Bez przytomności skacze w dół.
Zaczepiam się o barierkę, która chce mnie złapać. Nie daję się. Co będzie, to będzie! Lot
Przymykam trochę oczy i lecę w pustkę.
Chwilę czuję, że spadam wprost, jak kula. Wnet jednakże mapa, przyczepiona do mojej obróżki, rozwija się, tworząc idealny spadochron. — i oto zaczynam płynąć wolno, łagodnie, coraz bardziej na skos, na skos...
Silny wiatr ponosi mnie wyraźnie ku Zachodowi.
Spadochronowy pas Niemca mówił, że to wiatr zły.
Błogosławiony wiatr!
— Byle dalej! byle dalej niósł! — piszczy we mnie jedyne świadome błaganie.
W pewnej chwili widzę pod sobą błękitną wodę Marny.
Lecę ciągle.
Tracę rachubę czasu. Nie wiem już nic.
W dole jakieś okopy. Lot mój zaczyna powoli opadać.
Ląduję.

Upadek z takiej wysokości, choć złagodzony spadochronem mapy, oszołomił mnie jednak.

Kiedy znalazłem się wreszcie na ziemi, byłem na wpół przytomny. Zdawało mi się, że śnię.

Tak. To jest — dawno.

Siedzimy kołem przy stole jadalnym we Lwowie. Staś czyta głośno *W pustyni i w puszczy* Sienkiewicza. Słucham, jak czarne, zdumione głowy Murzynów oglądają latawiec. Białka oczu i zęby błyskają.

Nie. Nie ma stołu, nie ma Stasia, nie ma książki. A przecie czarne twarze pochylają się wciąż zdumione, a wywinięte wargi błyskają zębami.

Przytomnieję. Gdzież jestem?

Otoczają mnie istotnie czarni. Okrążyli ciasno miejsce, na którym leżę, i pokazują jednocześnie na niebo, tłumacząc gorąco:

— On spadł z góry.

Rzecz jest wzajemnie niepojęta: ani oni nie wiedzą, skąd ja się tu wziąłem, ani ja nie mogę pojąć, skąd oni?

⁷⁴szwank (z niem.) — szkoda. [przypis edytorski]

Po chwili jednak zjawia się oficer — Francuz.
A więc jestem uratowany.
Tak. To „kolorowe” pułki francuskie. To okopy sprzymierzeńców.
Ja pierwszy zrozumiałem sytuację.
Oficer jest z kolei niemniej zdumiony, jak czarni:
— *Voyons! Voyons! un ours?*⁷⁵ Niedźwiedź? Spadł z nieba? *Ah, c'est trop fort!*⁷⁶
Bierze mnie ostrożnie w ręce. Ogląda mój spadochron. Mapa niemiecka, sztabowa.
Mimo woli patrzy w górę. Z tamtej strony, daleko, kołysze się wielki, biały balon.
— *Ça! Par exemple!*⁷⁷ — kiwa głową. — Nie, to niemożliwe. Za daleko. A przecież?
Zabiera mnie wesoło pod pachę i odchodzi.
Za nami czarni patrzą z zabobonnym strachem. Nie dowierzają stworzeniom, spadającym z nieba. Co to z tego wyniknie?
Zaniesiony zostałem do ziemianki, gdzie siedziało paru oficerów.
W dobry moment trafiłem. Była chwila stosunkowego zacisza, a pułk, do którego zaniósł mnie szczęśliwy traf, odchodzić miał nazajutrz z frontu na wypoczynek. Humory były pyszne.
Mój piastun postawił mnie ostentacyjnie na środku
— Przybysz z nieba — oznajmił.
— Co za farsa, André?
— Fakt.
Zaczęli mnie oglądać.
Oczywiście pisałem na przywitanie. Odpowiedziała obowiązkowa wesołość.
Obejrzelili mnie na wszystkie boki. Podziwiali pomysł umocowania na mnie mapy i kompasu. W końcu jednomyślnie orzekli, że muszę być niemiecką mascotte'ą lotniczą.
— Ładna mascotte'a, co sama idzie do nieprzyjaciela — osądził ktoś lekkomyślnie.
Byłem oburzony, ale czułem, że prawda musi wyjść na wierzch.
Jakoż zobaczyli napis.
— To nie po niemiecku! — zawołał jeden. — Co to za język? patrzcie!
— „Mis Nied — wied — ki” — sylabizował ktoś z trudem. Czy to nie po angielsku
— Mis — Miss? — pytał z iście francuskim językoznawstwem.
— Nie! — zdecydował inny, biegleszy — to coś słowiańskiego.
— *Un russe*⁷⁸ — trafił ktoś kulą w płot.
Tego tylko brakowało.
Ale i tym razem pospieszono mi z ratunkiem.
— Nie! Rosyjski alfabet inny! To chyba po polsku.
— Co się kłócić? — zakończył mój opiekun. — Spadł z nieba do naszego okopu to nasz. Francuz i koniec. Dajmy mu obywatelstwo francuskie.
Roześmiali się chórem.
— Niechże będzie własnością pułku.
— No, kiedy tak, to ja go umieszczę na liście chrześniaków — odezwał się, piszący coś na boku młody oficer — Niech ma *marraine*⁷⁹.
— Brawo, Feliks!
— A to się ucieszysz jakowaś niewiasta — no! — śmiał się, przypisując starannie i nie bez błędu na szykowanej liście chrześniaków pułku obce sobie sylaby mojego nazwiska.
Awantura!

Żart

W miasteczku, do którego skierowano nas na wypoczynek, zaczęło się wesołe, żołnierskie życie. Umieszczono mnie w oficerskiej menaży⁸⁰, gdzie schodzili się wszyscy na posiłek, gawędę, gry.

⁷⁵*Voyons! Voyons! un ours?* (fr.) — zobaczmy! zobaczmy! niedźwiedź? [przypis edytorski]

⁷⁶*Ah, c'est trop fort!* (fr.) — to za dużo (dosł.: to jest za silne). [przypis edytorski]

⁷⁷*Ça! Par exemple!* (fr.) — To! Na przykład! [przypis edytorski]

⁷⁸*Un russe* (fr.) — rosyjski. [przypis edytorski]

⁷⁹*marraine* (fr.) — matka chrzestna. [przypis edytorski]

⁸⁰*menaża* (daw.) — stołówka wojskowa. [przypis edytorski]

Zapoznałem się tam z Anglikami i Amerykanami. Byłem ulubieńcem wszystkich — Do Francuzów moich zbliżyłem się jednak najwięcej.

Lubiłem, kiedy, otrzymawszy dobrą wieść z frontu, śpiewali chórem bohaterską *Marsyliankę*⁸¹. Albo kiedy, napelnivszy szklanki wesołym francuskim winem, wznosili toasty zwycięskiej Madelon:

„ *Quand Madelon vient nous verser à boire...*”⁸²

Ale mimo wszystko czułem się trochę bezpiecznie. Brakowało mi niiby właściwej przynależności i zaczynałem na dobre tęsknić do swoich.

Pewnego wieczoru wpadł do menaży ten sam młody oficer, który wciągał mnie ongiś na listę chrześniaków pułku, powiewając tryumfalnie nad głową zaklejoną kopertą.

— Panowie! — wołał. — Korespondencja naszego niedźwiedzia! Mis-Nied-wied-ki ma list od marraine’y z Paryża.

— Co pleciesz?

— Patrzcie sami: Mis Niedzwiedzki — *régiment*⁸³ etc., etc. Kto otworzy?

— Jego opiekun. André, jesteście?

— Oficer, który odebrał mnie niegdyś czarnym w okopie, umieszcza mnie teraz uroczyście na środku stołu i z powagą mistrza ceremonii otwiera kopertę.

Wszyscy pękają ze śmiechu.

Czyta:

„Kochany Chrześniaku, panie Mis Niedzwiedzki! Jestem szczęśliwa i dumna, że los wybrał mnie właśnie na chrzestną matkę pana — — francuskiego żołnierza i syna bohaterskiego narodu. Znam znaną rodzinę polską pańskiego nazwiska. Są rodem ze Lwowa i syn ich jest lotnikiem. Czy to nie krewni pana?

„Wdzięczna będę za słowo odpowiedzi, a tymczasem pozwalam sobie przesłać Panu trochę przydatnych na froncie drobiazgów, a przede wszystkim najlepsze życzenia i wyrazy gorącej sympatii dla Pana i dla jego nieszczęśliwej Ojczyzny.

Laura d’Antin.

Paryż.”

— *Sacrebleu!*⁸⁴ Pokaż! — krzyknął, przyskakując nagle do stołu mój oficer. — Laura d’Antin. Ależ tak! Nie ma wątpliwości — to ta sama. Ja ją znam!

— To odpisz za niedźwiedzia, a tymczasem dawaj przesyłkę!

— Przesyłka przesyłką! Weźcie tam z przedpokoju, ale — na miły Bóg! — przysłużycie mi się niesłychanie! Jutro mam jechać do Paryża: wiecie! Dajcież mi zabrać niedźwiedzia. Będę miał sposobność oddać wizytę d’Antinom z tym chrześniakiem.

— Jak Boga kocham, nasz Feliks się kocha!

— Głupiś!

— Damy ci niedźwiedzia, ale przyjedź z pierścionkiem!

Posypały się żarty.

Stańto wreszcie na tym, że jadę do Paryża.

Spełniły się wróżby, rzucone żartem Feliksowi w menaży oficerskiej:

⁸¹*Marsylianka* — pieśń z czasów Rewolucji Francuskiej (1791), obecnie hymn Francji. [przypis edytorski]

⁸²„*Quand Madelon vient nous verser à boire...*” (fr.) — fragment z *La Madelon*, piosenki popularnej w Francji podczas I wojny światowej, w tłum. „Kiedy Madelon był nam podawany (do picia)”. [przypis edytorski]

⁸³*régiment* (fr.) — pułk. [przypis edytorski]

⁸⁴*Sacrebleu!* (fr.) — francuskie przekleństwo. [przypis edytorski]

Zabrał niedźwiedzia, a wrócił z pierścionkiem. Panna Laura d'Antin, dawna jego znajoma, kiedy zjawił się w domu jej rodziców z tak nieprawdopodobnym chrześniakiem wojennym, uczuła się w pierwszej chwili nieco dotkniętą. Dała się jednak przebłagać tym łatwiej, że sprawcę mimowolnie jej splatanego żartu otaczała już głośniejsza sława wojenna. Zgoda została zawarta i przypieczetowana zaręczynowym pierścionkiem.

Wyjeżdżając z końcem urlopu, zostawił narzeczonej mnie, ponieważ panna Laura była zaciekawiona związkiem, jaki mógł zachodzić między pluszowym niedźwiedziem a znaną jej rodziną państwa Niedźwiedzkich. I postanowiła mnie z nimi zetknąć.

Serdeczne zaproszenie zastało wysłane i któregoś wieczoru — czyż mogło być inaczej? — zjawili się u państwa d'Antin'ów — tak! — oni — moi: najpierw pan Niedźwiedzki, a za nim — Staś.

Patrzyłem z mojej etażerki i nie wiedziałem, na jakim świecie jestem.

Staś! Mój Staś! Niby inny w tym swoim uniformie⁸⁵ lotniczym, a przecież jakże ten sam! Rozkoszowałem się jego widokiem. Rozczulało mnie jego poważne spojrzenie i męski głos, i dziecinny uśmiech. Kochałem w nim każdy szczegół. Ze wzruszeniem patrzyłem, z jaką troskliwością zwraca się do ojca, którego głowa pochylała się nieco i zbiałała przez te lata wojenne.

Po herbacie panna Laura przypomniała sobie mnie.

— Mam tu ciekawego imiennika państwa — rzekła. — Muszę go zaprezentować, czy znajomy — Szybkim ruchem zdjęła mnie z etażerki⁸⁶ i podała panu Niedźwiedzkiemu.

Nastąpiła chwila osłupienia.

I nagle ręce, które mnie wzięły od niej, zatrzęsły się lekko, w oczach, wpatrzonych teraz we mnie z bliska — widzę dwie duże łzy. Staś, zajęty przed chwilą rozmową w innej stronie pokoju, zbliża się teraz do nas.

Spojrzał. Na twarzy maluje mu się to samo osłupienie. Wyciąga po mnie ręce:

— Miś! Słowo daję, Miś!

Wziął mnie. Sprawdza, głaszcząc, pieści, bada obrózkę.

— Miś! Miś!

— Co za dzieciństwo, prawda! — odzywa się wreszcie pan Niedźwiedzki do zdziwionych tą sceną państwa d'Antin. — Ale, widzicie państwo, to była ukochana zabawka moich dzieci. I dlatego...

Staś zwraca się gwałtownie do panny Laury:

— Ale skąd on jest u pani, tutaj? Skąd?

Panna Laura opowiada wszystko, co wie od narzeczonego z moich dziejów.

— Więc on był na tym froncie? Niesłychane!

— A jakież jeszcze dzieje musiał przechodzić, zanim się tutaj dostał — dodaje pan Niedźwiedzki. — Żeby to Hala wiedziała! Co Stasiu?

Nie przypuszczają, że Hala wie z moich dziejów to właśnie, czego oni tutaj nie wiedzą.

Na wspomnienie Hali smutnieją obaj. Brak wieści od pań niepokoi ich od zbyt dawna.

O! gdybym mógł mówić!

Panna Laura d'Antin po chwili wahania zdobywa się na postanowienie.

— Widzę, że trzeba będzie nam się rozstać, przyjacielu — zwraca się nie bez żalu do mnie. — Czas ci wrócić do prawowitych państwa.

— On się panu należy podwójnie — dodaje, zwracając się do Stasia — i jako dawna własność, i jako mascotte'a. Ręczę, że nie miał pan dotąd mascotte'y na swoim aero!

— Oczywiście, że nie — uśmiecha się Staś.

— A widzi pan. A trudno o lepszą!

I oddaje mnie Stasiowi, który ze wzruszenia ścisną lekko oburącz mój brzusek.

Mruczę pożegnanie państwu d'Antin, rozplywając się jednocześnie ze szczęścia.

Co za jutro! Co za boskie jutro!

Szczęścić aeroplanowi Stasia!

Zacznym wierzyć, że jestem swoją własną mascotte'ą.

⁸⁵uniform — mundur. [przypis edytorski]

⁸⁶etażerka — mebel, złożony z kilku otwartych półek. [przypis edytorski]

Po chwilowym urlopie paryskim, Staś razem ze mną powrócił na front. Służył bowiem już wówczas jako lotnik wywiadowca w polskich oddziałach we Francji.

Mimo całej radości towarzyszenia memu jednemu, prawowitemu panu, z czasów tych zachowałem wspomnienie prawdziwego piekła na ziemi. Był to moment ostatecznej walki.

Strumienie żelaza i ognia lały się nieprzerwanie — Grozą przejmowały potworne maszyny wojenne: i działa olbrzymie, i wieże strzelające i, najstraszliwsze ze wszystkiego, potworne olbrzymy żelazne, nieubłagane czołgi.

Te przerażały mnie najwięcej. Mroziła mnie ich ślepa, obojętna moc. Sunęły na czele ataków, gniotąc wszystkie przeszkody. Zapatrzone były we własną tylko potęgę, wszystko jedno przeciw czemu skierowaną. Szły jak sama śmierć.

O, jakże żałowałem ludzi!

Szczęśliwy byłem, że dano mi przeżyć te okropne chwile wysoko w górze, razem z moim panem, na tak szlachetnej jak samolot maszynie.

Zaprzyjaźniłem się z aparatem od razu. Zaszczycił mnie zwierzeniami. Jakże współczułem mu, że musiał służyć celom wojennym — on — tak zapatrzony w słoneczne jutro ludzkości.

Kiedy, potoczywszy się chwilę na terenie, odrywał się od ziemi jak wielki, królewski ptak, czułem dla niego niedającą się wypowiedzieć słowami wdzięczność.

Wszystko zostawało w dole. W przestworzu, grzmiałem od szalejącej poniżej walki, byliśmy sami, wolni!

Czasem przeciwko nam leciał drugi olbrzymi, powietrzny ptak. Okrążaliśmy się szeroko wzajemnie. Coraz wyżej! coraz wyżej! Zawiązywała się walka: Dziwny turniej skrzydlatych rycerzy. My — albo on. — Uchodził.

Często kule świsnęły nam koło uszu. Skrzydła naszego samolotu były od nich dziurawe. Śmierć krążyła koło nas w nieskończonej pustce.

Wtedy czułem, jak serce mego pana bije gorącą myślą o Ojczyźnie.

— O, czemuż to nie tam! I ci wszyscy bracia tam na dole, ofiarni w piekle cudzych walk — dla Polski. Wszyscy oni jednacy — myślałem — wszyscy — wszędzie!

Niebezpieczeństwo jednak tylko igrało z naszym samolotem. Przez cały czas walki zły los omijał nas, jak cudem.

I przeważało się nareszcie zwycięstwo.

Front niemiecki został złamany. Wspólny wróg padł. W Austrii i w Niemczech rewolucja.

Teraz już wszyscy trzej zaborcy Polski leżeli w prochu.

Sprawa triumfowała.

Przyszła chwila, że dostaliśmy rozkaz wycofania się z frontu na wypoczynek.

Jechałem na ciężarowym aucie, co wiozło mnie razem z samolotem Stasia. I wtedy to — w mijającym nas w drodze, długim orszaku zdobyczy wojennej, spotkałem raz jeszcze mego przyjaciela, wierny samochód belgijski.

Przy chwilowym zapchaniu drogi znalazłem się tak blisko, że zdołałem zamienić z nim kilka słów.

Był szczęśliwy.

Udało mu się tak pomyślnie zastrajkować w odpowiedniej chwili, że Prusak musiał go zostawić na środku gościńca. Teraz służy swoim. Kieruje nim żołnierz rodak — Nie wątpi, że potoczy się jeszcze kiedyś po drogach belgijskich.

Gorącym życzeniem powrotu do wolnej Ojczyzny pożegnaliśmy się wzajemnie na zawsze.

W WOLNEJ OJCZYŹNIE

Życzenie wiernego przyjaciela spełniło się rychło.

Oto jadę, zamknięty w podręcznej torbie Stasia, razem z dokumentami, notatnikiem i najkonieczniejszymi drobiazgami.

Wracamy do niepodległej Polski.

Stałbym u szczytu szczęścia, gdyby nie jedyna zgryzota:

Razem prawie z tak upragnionym listem od Hali i pani Niedźwiedzkiej, że są u siebie w domu, nadeszła wieść o zajęciu Lwowa przez Ukraińców i o bohaterskiej obronie miasta.

Szczęściem Staś, będący obecnie na służbie u świeżo przybyłego do Francji generała Hallera, został przydzielony do misji sprzymierzeńczej, wyjeżdżającej do Polski wraz z jej wielkim wobec świata obrońcą.

Wyjątkowe okoliczności umożliwiły również panu Niedźwiedzkemu przyłączenie się do jadących, tak że wszyscy razem wyruszyliśmy do kraju.

Nigdy nie odżałuję, że jedyną podróż moją okrętem odbyłem w skórzanej torbie, która tylko z grzeczności udzielała mi skąpych objaśnień.

Jechałem okrętem — i nie widziałem morza! Jechałem do wolnej Polski i nie widziałem Gdańska!

Czułem się głęboko pokrzywdzony.

Dopiero w Poznaniu, na oknie Bazaru, wyjęty z mego podróznego więzienia, popatrzyłem swobodnie na świat.

Popatrzyłem i poczułem od razu, że chwila, na którą patrzę, jest momentem historii.

Stary zegar, bijący właśnie, wygląda, jakby miał ochotę zatrzymać na niej wskazówki. Szyby mgłą się jak załawione wzruszeniem oczy. W murach bije głębokie, dla przedmiotów jeno⁸⁷ wyczuwalne, tętno.

Na ulicach kłębi się tłum. Czy to uroczystość triumfalna — czy — walki?

Ach, rozumiem!

Stary Poznań nie zrzucił dotąd jarzma⁸⁸. Nie zdołałem być w kraju podczas tak upragnionych przewrotów. Nie widziałem wypędzenia Niemców z Warszawy, ogłoszenia niepodległości naszej w Krakowie, oddania władzy wracającemu z magdeburskiego więzienia Komendantowi — zobaczę przynajmniej obudzenie Poznania.

Idą ku nam szeregi dzieci. Coś we mnie drży wzruszoną pamięcią. Dzielne, poznańskie dzieci! Idą świadczyć, jak zawsze, że chcą być Polakami.

Na balkonie tuż obok mego okna stoi wysoka postać męska. Poznają szlachetną, jasnowłosą głowę, widzianą już niegdyś podczas uroczystego przeglądu wojsk we Francji.

W oczach ma żar natchnionego wzruszenia. Słucha tu dziś tworzonej, żywej, najpiękniejszej pieśni.

W mieście walki.

Każdy kamień, każdy węgiel domu, każda odwiecznie polska pięćdziesiątka pod stopą — pomaga.

Niedługo dręczy mnie wyrzut sumienia, że tylko z okna patrzę na drogą mi Sprawę.

Już padły nienawistne orły pruskie, czarne stróże niewoli.

Z ratusza wieje biało-amarantowa chorągiew.

Srebrny ptak wolności roztoczył skrzydła.

Zrasta się ziemia polska.

Jedziemy dalej.

Pochmurny ranek zimowy, ale we mnie słońce.

Podrywa mnie niecierpliwość z mego samolotu, co stoi na polu Mokotowskim, oczekując chwili.

Staś obchodzi aparat, bada, ogląda — O! może być zupełnie spokojny! Wszystko tętni w nas pragnieniem lotu i gorączką wiernej serdecznej służby.

Za chwilę mamy lecieć do odciętego Lwowa z dobrą wieścią o idących posiłkach.

Przy hangarach na polu Mokotowskim ruch. Sprawdzają jakiś świeżo nadesłany transport aparatów lotniczych.

Nagły hałas zatrzymanego blisko samochodu.

Zbliża się ku nam grupa wojskowych. Na barwnym tle mundurów jedyna siwa plama.

Pociemniało mi w oczach ze wzruszenia — A więc spełni się najtajniejsze marzenie. Zobaczę Komendanta!

Podchodzą do naszego aparatu. Niezapomniany głos pyta Stasia. On odpowiada radosnym raportem.

Tymczasem barwny adiutant⁸⁹ pochyla się nade mną.

Poznają go. On to niegdyś przed chatą Komendanta ochrzcił mnie pierwszymi mascotte'ą.

⁸⁷jeno — tylko. [przypis edytorski]

⁸⁸jarzmo — część uprzęży; tu przen.: niewola. [przypis edytorski]

⁸⁹adiutant — oficer przydzielony do wyższego dowódcy, niedowodzący jednostka polową. [przypis edytorski]

Ale i on mnie poznał. Daj mu Boże zdrowie!
— Toż to nasz brygadowy Miś! — woła ze zdumieniem. — Skądże ten znowu tu?
Od kiedy awansował na lotnika?
Zapytany Staś w paru słowach streszcza moje dzieje.
— Ależ to bohater z wszystkich frontów! Serwus — bracie! — i adiutant potrząsa żartobliwie moją, omdlałą ze wzruszenia łapą.
Siwe oczy Komendanta popatrzyły na mnie badawczo.
I nagle... czyli to złudzenie moje? — oto stal ich mięknie. — na dnie przesuwają się łagodna mgła...
Widzę, widzę drogi wspomnienia:
Rozwalona chata pod grzmotem dział. Wierne, oddane na śmierć serca. Radosna w trudach bojowych pieśń:

„Siwe mundury,
A w butach dziury ...”

Hej, mocny Boże!
Dzierżąca ręka niespodziewanie miękkim ruchem dotyka mnie przelotnie. Milczę od niewypowiedzianego wzruszenia.
Pamiętał...
Już odchodzą ku rojącym się ludźmi hangarom.
Ja i Staś, z jednakowym w obu uczuciu, patrzymy za nimi długo.
Czas na nas.
Motor zaczyna drgać, jak żywe serce, w terkocie śmig. Kółka obracają się chwilę po ziemi. Aparat sunie coraz prędzej, wreszcie wzbija się dumnie w powietrze.
Tamci obrócili się teraz ku nam raz jeszcze i patrzą.
Przed nami nieobjęty, chmurny przestwór zimowy i myśl oczekujących we Lwowie kochanych.
Leciliśmy wysoko, niedostrzegalni w chmurach, gorzej niż zimnym wiatrem targani niepokojem:
— Byle przetrwali!
Aparat wyteżał siły i dyszał od napięcia energii, jak śmiertelnie spracowany człowiek. Pędziliśmy bez tchu. Przelecieliśmy szczęśliwie nad frontem. W dole kanonada, luny... Minęliśmy.
Teraz pod nami miasto. Zniżamy lot. Badamy teren. Lądujemy.
Dostrzeżono nas od dawna. Na polu awiacyjnym otoczono nas od razu. Szerniałe, przemęczone twarze, rozradowane w tej chwili naszym widokiem.
— Trzymają się resztą sił. Byle prędko posiłki!
Rozglądam się z rozczuleniem dokoła. Toż to Plac Wystawy! Stąd wyruszyłem niegdyś w życie.
Staś ma iść do komendy. Przedtem jednak odczepia z aparatu mnie i, zawiniętego w płaszcz, powierza żołnierzowi.
Drzę z niecierpliwości.
W komendzie zameldowany wchodzi natychmiast. Ja zostaję w poczekalni z żołnierzem.
Staram się, jak mogę, podmówić płaszcz, by rozluźnił się nieco dokoła mojej osoby. Korzystając z pierwszego ruchu, rozwija się jak na zawołanie.
W tej chwili słyszę jakieś otwarcie drzwi i głos, dziwnie mi znany, mówiący:
— A cóż będzie z naszym odcinkiem? Bo jeżeli jutro...
Nie wytrzymałem. Wyślizguję się żołnierzowi z płaszcza na ziemię, piszcząc głośno w upadku.
Znajduję się wprost pod nogami mówiącego. Nie myliłem się: — mój ułan.
Krzyknął ze zdumienia:
— A ten skąd!
I już mnie podnosi, ogląda. Zwraca się do wytrzeszczającego oczy żołnierza:
— Skąd ten niedźwiedź?
— Melduję posłusznie, ta, ja to lotnikowi z Warszawy tobołek niósł. A tu...

Lot

— Lotnikowi z Warszawy! Gdzież on? — przerywa, nie słuchając dalej, mój ułan.
— Melduję posłusznie, ta, w komendzie.
— Dobrze.
Bierze mnie od żołnierza i obraca z rozczuleniem na wszystkie boki.
Żołnierz tymczasem mruczy sam do siebie:
— Ta, co mu za ochota, takiego wozić — Niosę ja tobolek — piszczy cosi. Ki lichy, myślę — ale nic. A tu wyskakuje ci taki, publikę człowiekowi w komendzie robić.
Za chwilę wraca Staś.
Mimo woli uczestniczę w ich uścisku. Uśmiechają się.
— A rodzice? a Hala? — pyta gorączkowo Staś.
— Zdrowi! zdrowi! Hala z cicią pewnie o tej porze w szpitalu przy rannych. Chcesz? Pójdziemy do nich.
— Czekać, tylko jeszcze trzeba tego wojownika zawinąć — mówi ułan.
— Chodźmy!
— A ty go znasz?
— A któż go miał w Rosji, jak nie ja? Pod kim on tam ze mną nie służył!
— W imię Ojca i Syna! — zdumiewa się Staś.
Zawiązany lekko w płaszcz i niesiony dalej przez żołnierza, piastującego mnie z pełną szacunkiem niechęcią, wystawiam trochę głowę przez otwór zwinięcia.
Jakże miasto zniszczone! Strzały huczą. Domy szczerzą boleśnie oczodoły wybitych okien.
Słucham rozmowy:
— To tu zaczęła się obrona! — pokazuje ułan Stasiowi mijany gmach szkolny. — Tu padły pierwsze strzały i poląła się pierwsza krew — dzieci — Tak. Dzieci i kobiety uratowały miasto.
Staś patrzy chwilę i, podnosząc poważnie rękę do czoła, oddaje cześć.

Jestem w zacisznym, dobrze znanym, najmielszym pokoju. Czy cokolwiek innego istniało kiedy na świecie? Przeszłość wydaje mi się dziwnym, szalonym snem.

I wędrówki bez końca i walki dawne tam, daleko. Nawet powrót do kraju i pierwszy lot do oblężonego Lwowa — czyliż to nie był sen?

A potem tych parę ostatnich miesięcy: Droga do Wilna. Zwycięski lot nad wyzwolonym miastem. Powrót.

Jak w czarnoksiężskiej latarni przesuwiają się w pamięci obrazy:

Stary Poznań. Tętniące ulice Warszawy. Rynek Krakowski. Ostra Brama w Wilnie. Lwów.

Niebezpieczeństwa minęły.

Pod rozradowaną lampą zasiedli oto wszyscy moi kochani.

Nie brak nikogo. Co za cud!

Państwo Niedźwiedzcy, o posiwiłych nieco od przejść wojennych głowach, patrzą radośnie na Stasia i Halę, rozkwitających jak sama młodość. Zosia, przytulona sierotka, dzisiaj pieszczocha wszystkich, nie spuszcza oczu ze swego starego przyjaciela, ułana.

Nawet stara kucharka drepce radośnie koło stołu, nie mogąc się nacieszyć „swoim państwem, pozbieranym po świecie”.

Na honorowym miejscu pośrodku — ja.

Mówią o mnie.

— Czy też ty myślałaś kiedy Hala — pyta Staś — że twoja zabawka wyrośnie na taką personę?

— A ty, czyś myślał, jakęś nad nim chrzestną mowę recytował, że go będziesz samolotem wozić? Co? — odpowiada Hala.

— Ale, że to niesłychane, gdzie ten niedźwiedź nie był, to fakt — dodaje ułan.

— Żeby tak w książce opisał, toby nie uwierzyli — robi słuszną uwagę stara kucharka, znająca już moje dzieje od początku do końca, jak pacierz.

— Bo Miś jest zaczarowany — oświadcza niespodziewanie Zosia.

— Zaczarowany to on nie jest, moje dziecko — uśmiecha się do Zosi pan Niedźwiedzki — ale że w tym jest doprawdy coś nadzwyczajnego — dodaje już poważniej — to nie ma dwóch zdań.

— Opieka Boska — mówi pani Niedźwiedzka.

— Pewno, Mamusiu! Ale przecież Miś był naprawdę mascotte'ą — upomina się o mój honor Hala.

Kochani! Oni wierzą, że ja im przyniosłem szczęście!

Czuję się wzruszonym i zawstydzonym zarazem.

Czymże bo ja byłem? Czymże jest mascotte'a?

Odbiciem ich. Ich własnych życzeń, ich wiary, ich woli.

Przypomniałem pamiętne słowa lustra. Spełniły się co do joty.

Byłem *dzieckiem szczęścia*. Doszedłem do wrózonego celu. Służyłem wiernie ludziom.

— A cóż będzie dalej z Misiem? — zapytał nagle pan Niedźwiedzki — No! przecież Stasia nigdy chyba nie puścimy bez Misia na samolocie!

— Oczywiście — zgadzają się wszyscy.

— Słusznie — myślę i ja. — Jeszcze się znajdzie robota. I rozczulonym spojrzeniem ogarniam wszystkie te kochane twarze ludzkie i drogie mi kąty i, uśmiechające się do mnie zewsząd, stare, wierne towarzysze⁹⁰ ze świata rzeczy.

Hej! czyliż szeroki świat nie stoi otworem dla pluszowego niedźwiedzia!

W pogodnym słońcu sierpniowego ranka, nad przystrojoną w biel i amarant stolicą krąży samolot Stasia.

Szybuje spokojnie, zniżając się powoli. Pod nami Saski plac.

Sobór⁹¹ na środku, jak potwór starej krzywdy, obcy, olbrzymi, skamieniały ze zdumienia — patrzy.

Fronton⁹² utonął mu w sztandarach i zieleni. Na stopniach ołtarz.

Dokoła czworoboki wojsk. Wyciągnięte jak struny, barwne jak grzędy kwietne, świecą nieskończone szeregi żołnierzy.

Chodniki, okna, balkony zalał ciekawy tłum.

Cisza.

Nagle z dwóch stron wybuchają orkiestry ukochanym hymnem:

„Jeszcze Polska....”

Przeleciały chorągiewki szwoleżerów eskorty.

Naczelnik.

Idzie przed szeregami. Gdziekolwiek przejdzie — tam zapala się krótka błyskawica oficerskiej szabli i przepływa miarowa fala prezentowanej broni.

Za nim dostojnicy cudzoziemscy i nasi. Sztab.

Msza polowa, dziękczynna.

I ja się modlę — radością.

Trzy tryumfalne salwy wstrząsają powietrzem.

Koło naszego samolotu krąży już grono innych. W słońcu nad ten tęczyowy plac rzucały garściami białe, ulotne kartki.

Lecą, trzepocą się w słońcu, krzyczą:

— Rocznicą!

— Święto żołnierskie wolnej Polski!

— Cześć!

Na czele nieskończonych szeregów idą ci, co przed pięciu gorzkimi laty w taki sam poranek sierpniowy wyszli setką szaleńców przeciwko milionom.

A dziś?

Płyną za nimi wszystkie rodzaje broni. Piechota, konnica, artyleria. Nieskończony, niepowstrzymany potok.

Defilują przed Naczelnikiem.

Los

Żołnierz, Patriota

⁹⁰*towarzysze* — dziś popr. forma B. Im: towarzyszy a. towarzyszków. [przypis edytorski]

⁹¹*sobór* — Sobór św. Aleksandra Newskiego, cerkiew prawosławna na Placu Saskim (obecnie Pl. Piłsudskiego) w Warszawie, zbudowana pod koniec XIX w., a rozebrana w latach 1924–26. [przypis edytorski]

⁹²*fronton* — frontowa ściana budynku. [przypis edytorski]

Jedyna, nieruchoma, siwa plama odcina się wyraźnie na tle kwiatnych, płynących barw.

Stałowy lemiesz⁹³, co uprawił te grzędy. Grudka ziemi, z której wszystko wyrosło.

Wojsko polskie!

Nie potworny wąż zaborców i niewolników, ale zastęp wiernych obrońców naszej i cudzej wolności.

Poznaję tyłu z nich, choć, niestety, brakuje tyłu! Przyjaciele moi ze wszystkich formacji. Gdyby nie to, że przytroczony jestem mocno do mego samolotu, zeskoczyłbym chyba tam do nich!

O, czemuż nie mogę maszerować razem?

W pamięci gra ukochana piosenka:

„Strzelcy maszerują,
Ułani werbują⁹⁴ —
Zaciągnę się!”

Ha! czyliż nie zaciągnąłem się już dawno?

Lecąc tak oto teraz w górze nad tym rozświetlonym placem, zdaję w moim niedźwiedzim sumieniu raport z własnego drobnego żywota:

Służyłem wedle sił. Szedłem przeciwko wszystkim wrogom. Spieszyłem wszędzie, gdziekolwiek walczone o Polskę. Nie zdradziłem nigdy zasad, w których mnie wychowano. Byłem wierny Sprawie.

Ale po co rachunki, jak po skończonej robocie?

Nie myślę przecie wcale o dymisji.

Kto to wie, czego mogę dokonać jeszcze, zanim, syt⁹⁵ przygód i sławy, spocznę wreszcie na laurach w polskim muzeum wojennym!

---

⁹³lemiesz — część pluga, która podcina skibę. [przypis edytorski]

⁹⁴werbować — tu: wciągać kogoś do armii. [przypis edytorski]

⁹⁵syt — dziś popr.: syty. [przypis edytorski]

Ten utwór nie jest objęty majątkowym prawem autorskim i znajduje się w domenie publicznej, co oznacza że możesz go swobodnie wykorzystywać, publikować i rozpowszechniać. Jeśli utwór opatrzony jest dodatkowymi materiałami (przypisy, motywy literackie etc.), które podlegają prawu autorskiemu, to te dodatkowe materiały udostępnione są na licencji Creative Commons Uznanie Autorstwa – Na Tych Samych Warunkach 3.0 PL.

Źródło: <http://wolnelektury.pl/katalog/lektura/ostrowska-bohaterski-mis>

Tekst opracowany na podstawie: Bronisława Ostrowska, Bohaterski miś czyli przygody pluszowego niedźwiadka na wojnie: dla dzieci od lat 10 do 100, wyd. Polska Fundacja Kulturalna, Londyn 1988.

Wydawca: Fundacja Nowoczesna Polska

Publikacja zrealizowana w ramach projektu Wolne Lektury (<http://wolnelektury.pl>). Reprodukacja cyfrowa wykonana przez fundację Nowoczesna Polska z książki udostępnionej przez Martę Kierepkę. Dofinansowano ze środków Narodowego Centrum Kultury w ramach Programu Narodowego Centrum Kultury - Kultura - Interwencje.

Opracowanie redakcyjne i przypisy: Patrycja Józwiak, Paulina Choromańska, Paweł Koziol.

Okładka na podstawie: Jamiecat *@Flickr, CC BY 2.0

ISBN 978-83-288-0674-0

Wesprzyj Wolne Lektury!

Wolne Lektury to projekt fundacji Nowoczesna Polska – organizacji pożytku publicznego działającej na rzecz wolności korzystania z dóbr kultury.

Co roku do domeny publicznej przechodzi twórczość kolejnych autorów. Dzięki Twojemu wsparciu będziemy je mogli udostępnić wszystkim bezpłatnie.

Jak możesz pomóc?

Przekaż 1% podatku na rozwój Wolnych Lektur: Fundacja Nowoczesna Polska, KRS 0000070056.

Pomóż uwolnić konkretną książkę, wspierając zbiórkę na [stronie wolnelektury.pl](http://stronie.wolnelektury.pl).

Przekaż darowiznę na konto: [szczegóły na stronie Fundacji](#).